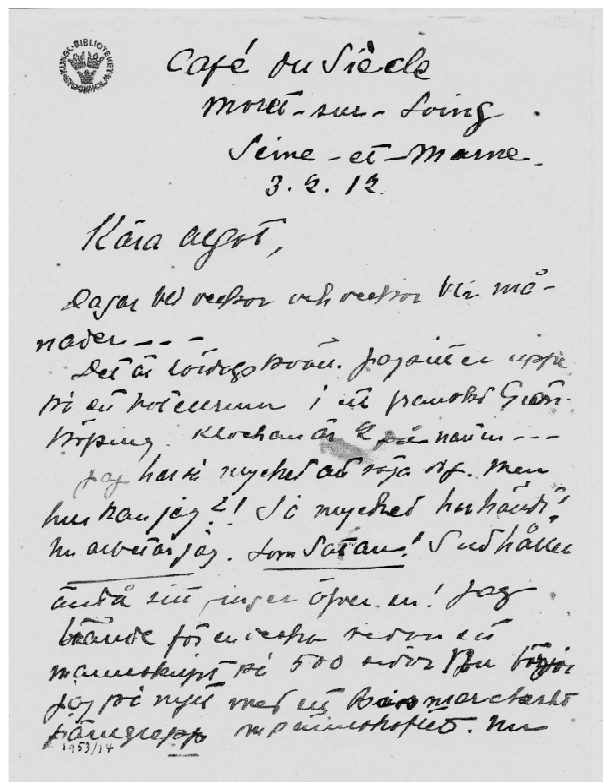

'Nu arbetar jag. Som Satan!'

Kring Gustaf Hellströms första tid i Paris

GUSTAF HELLSTRÖM-SÄLLSKAPET

Medlemsblad nr 23. Årgång 12. Våren 2012
Andra, utökade upplagan

ISSN 1653-0268

Innehåll

Ordförandens sida	3
Hellström-forskningens nestor avliden (Lennart Leopold)	4
Algot Ruhe (Lennart Leopold)	5
'För mig har 1911 varit det svartaste året i mitt liv.' Ur brev- växlingen mellan Gustaf Hellström och författaren Algot Ruhe	6
Pariskvarter: Quartier Latin (Gustaf Hellström)	9
Pariskvarter: Montparnasse (Gustaf Hellström)	14
'En skön och god, en stärkande och glädjande bok'. Gustaf Hellströms <i>Kuskar</i> i tysk översättning (Sigurd Rothstein)	19
Synen på engelsmannen hos Gustaf Hellström och hans samtid (Trygve Lönn)	26
Hellström-Nytt...	32
Matsalskyparen, värmen och Marocko. Ett sommarkåseri från en kontinental badort (Gustaf Hellström)	33
Gustaf Hellström-sällskapets verksamhetsberättelse för år 2011	38

Om detta nummer av medlemsbladet

Strax innan medlemsbladet skulle gå i tryck nåddes vi av beskedet att Bengt Tomson har avlidit. Hans insatser för Hellström-forskningen skissas nedan.

Den planerade presentationen av författaren Algot Ruhe utgick av utrymmesskäl i medlemsbladets första upplaga men publiceras nu. Här infogas också ett sommarkåseri från 1911, vilket anknyter dels till Hellströms sjukdomsvistelse i Aachen dels till den s.k. andra Marockokrisen, som pågick samtidigt. Styrelsens årsberättelse har också kunnat beredas plats.

I ett brev till Fredrik Böök kallas året 1911 "ett järnår – i många afseenden" (se medlemsblad nr 17–18). Om dramatiken under detta första år i Paris skriver Hellström utförligare till Algot Ruhe. Breven får tala för sig själva – bland annat ägnas den annars uppskattade brodern Nils en bitter kommentar.

Ruhe intalar sin vän att fatta mod och inte ge efter för självmordstankar, och Hellström återfår verkligen modet – brevet den 3 februari 1912 är fyllt med entusiasm och framtidsplaner. Men redan i december 1911 publiceras ett par samtidigt skarpsynta och muntra kåserier, delvis i släkt med de modekåserier som Hellström tidigare hade skrivit till vännen Hasse Z. från London. Syn-barligen i gott lynne ställer Hellström studenternas livliga Quartier Latin mot artisternas vid denna tid fortfarande sömniga Montparnasse.

Sigurd Rothstein återkommer med en ny insiktsfull uppsats kring *Kuskar* (jfr medlemsblad nr. 20). Nu handlar det om den tyska upplagan, *Kutscher* (1912).

Intresset för England gjorde Trygve Lönn till Hellströmläsare och medlem i vårt sällskap. I ett brev skriver han anspråkslöst att han är "en pensionerad bank-tjänsteman och ingen professionell skribent". Må så vara, men hans välskrivna text om "synen på engelsmannen hos Gustaf Hellström och hans samtid" hjälper oss att se både det unika och det mer allmängiltiga hos anglofilen Hellström.

Red.

Omslaget : Första sidan av Hellströms brev till Algot Ruhe 3/2 1912.

Bästa Gustaf Hellström-vän!

För ett år sen var jag en nog så ovillig efterträdare till Sverker Oredsson och åtog mig ordförandeskapet som ett rent pliktuppdrag. Men det blev helt annorlunda: ett spännande, intressant, ja till och med roligt år bland kunniga, engagerade, idérika och – inte minst viktigt i en alltför liten styrelse som vår – arbetsvilliga styrelsekamrater! Vi sammanträder inte så ofta, men desto intensivare skulle jag vilja påstå. Det är inte så mycket paragrafharvande, utan mer av öppna diskussioner med funderingar, idéer, förslag, infall – inte alltid så verklighetsanknutna kanske, men alltid med en gnista att ta vara på. Och allt med inriktningen att så gott vi kan uppfylla stadgans krav på oss "att främja intresset för och kunskapen om Gustaf Hellströms författarskap".

Och det behövs verkligen! Till och med här i sin egen uppväxtstad är Hellström sorgligt och orättvis okänd. Man känner nog till trafikleden Gustaf Hellströms väg, men mannen bakom namnet – nej, mycket få har någon aning om honom!

Men vi har ett par intressanta projekt på gång för att försöka lyfta fram "vår" författare. Det ena är s k litterära skyltar att sättas upp på platser och byggnader med anknytning till Gustaf Hellströms liv och författarskap. Skyltarna skall innehålla citat ur något Hellström-verk och en kort presentation av Hellström eller det citerade verket. De flesta platser och byggnader är redan "utsedda", textförslagen är framtagna och utformningen av skyltarna diskuteras i styrelsen – men ännu har vi inte träffat överenskommelser med respektive husägare. Avsikten är, att skyltarna skall vara färdiga och uppsatta för att invigas vid höstens Bokfestival här i Kristianstad. Detta projekt ryms inte inom vår egen ekonomi, men vi hoppas på ekonomiskt stöd från kommunen till denna satsning.

Och vi har än djärvare planer: att kunna presentera Gustaf Hellström och hans verk vid årets Bokmässan i Göteborg i slutet av september! Detta har tidigare varit en ekonomiskt ogenomförbar dröm för oss, men i år har vi lovats sponsring till detta företag av bokhandlare Daniel Soutine – en av Sällskapets hedersmedlemmar – och vi glädjer oss så åt att detta inte bara skall förbli en dröm! STORT TACK till Daniel!

Så vill jag avsluta med att tacka er Hellström-vänner för ert stöd till vårt sällskap – utan er skulle vi ju inte kunna existera! – och också rikta ett varmt tack till övriga styrelseledamöter för verkligt gott samarbete under det gångna året, för er stora arbetsvilja och för den glada, positiva stämning som råder inom styrelsen!!

Väl mött på årsmötet den 22 april kl 15.00 i "vårt eget" Gustaf Hellström-rum!

Disa Lundgren
Ordförande

Hellström-forskningens nestor avliden

Vår hedersmedlem, litteraturdocenten Bengt Tomson har avlidit i en ålder av 91 år. Också hans hustru Margret har avlidit.

Tomsons betydelse för Hellström-forskningen och därmed också för Gustaf Hellström-sällskapet kan knappast överskattas. Han var tidigt ute. Året efter Hellströms död publicerade han artikeln ”Skarpskytten” i *BLM* (1954). Redan här riktas intresset mot den eventuella verklighetsbakgrunden till och framväxten av romanen *Snörmakare Lekholm får en idé* (1927). Den fiktiva huvudkaraktären i Hellströms roman går tillbaka på en snörmakare Andersson, vars tragik Hellström skildrat i novellen ”Skarpskytten” (1908). Men den snörmakaren är också helt fiktiv, finner Tomson.

Ett par år senare återkom Tomson till snörmakaren, nu med undersökningen ”Gustaf Hellström får en idé. Några anteckningar kring snörmakare Lekholm”. Här kunde Tomson övertygande visa att realisten Hellström ligger mycket nära verkligheten i romanen, när han skildrar den unge snörmakarens hjältedåd under slaget vid Kolding 1849. Här infogas fullt autentiska dokument, om än lätt bearbetade. Tomsons artikel publicerades åter i förra vårens medlemsblad: *Snörmakare Lekholm och hjältarna från dansk-slesvigiska kriget*.

Bengt Tomsons storverk är förstås avhandlingen från 1961, *Gustaf Hellström och hans väg till Snörmakare Lekholm får en idé*. Den avslutande, ovärderliga förteckningen över Hellströms ”bidrag till olika tidningar, tidskrifter och bokverk” finns sedan några år tillgänglig på sällskapets hemsida.

Det som reds ut i avhandlingen är bakgrunder och förarbeten inte bara till snörmakarromanen utan också till den första Petreus-romanen: *Dagdrömmar* (1921). I bägge verken gestaltas och bearbetas det komplicerade förhållandet till den stränge fadern, styckjunkaren Eric August Hellström. Redan i Hellströms ungdomsnoveller finner Tomson teman och episoder som skulle återkomma.

Med utgångspunkt i begreppet ”livslögn” från Ibsens drama *Vildanden* diskuterar Tomson vad han kallar ”illusionsproblemet” hos Hellström. Människorna i novellerna har överdrivna tankar om sitt eget värde. Men de tas ur sina illusioner – på ett ofta grymt sätt – av en oförstående omvärld. Till dessa självöverskattare hör också Hellströms udda och svårangepassade barnkaraktärer. Här är det återigen faderskonflikten som ligger bakom, menar Tomson. Pojkens fantasier ses av fadern som en feg och närmast oärlig flykt från verkligheten.

Den unge Hellström väljer att bli konstnär och ”murvel”, men konstnärskap saknar värde i faderns ögon och tidningsskrivande är rent av föraktligt. Ångesten över att inte uppfylla faderns krav gestaltas rent konkret av Hellström i form av romankaraktärernas bedrägerier eller förfalskningsbrott.

Lennart Leopold

Algot Ruhe

Författaren Algot Ruhe (1867–1944) var född i Lund och sedan barndomen vän med den socialdemokratiska botanikdocenten Bengt Lidforss, vars litterära krets Gustaf Hellström tillhörde under studentåren – den s.k. Lundabohemen. Ruhe stod åsiktsmässigt socialdemokratiskt nära och Lidforss porträtterade honom i en stor artikel i det socialdemokratiska ungdomsförbundets tidskrift *Fram* (april 1906).¹ Kanske träffades Hellström och Ruhe redan i samband med att Ruhe höll något av sina föredrag i Lund. I annat fall möttes de och blev vänner senast under Hellströms Stockholmsår – de hade gemensamma litterära vänner i Sven Lidman och John Landquist. Första brevet i samlingen är från våren 1907 då Hellström nyligen flyttat till London. Ruhe var internationellt orienterad och befann sig sommaren 1909 i London. Att de då träffades framgår av brevväxlingen dem emellan. Ruhe var till professionen tandläkare men blev så småningom litteratör på heltid. Han översatte fransk litteratur och arbetade för att introducera Henri Bergson i Sverige. Ruhe anses vara förebilden för den norske filosofen i *Sodom och Gomorra*, fjärde delen av Marcel Prousts stora romansvit *På spaning efter den tid som flytt*.²

Algot Ruhe runt sekelskiftet. Bild från Wikimedia Commons

Lennart Leopold

¹ Se vidare om Algot Ruhe och Bengt Lidforss i kapitlet ”Män, som står i den uppgående solen” i Lennart Leopold, *Skönhetsdyrkare och socialdemokrat. Studier i Bengt Lidforss litteraturkritiska gärning* (Gidlunds förlag 2002). Avhandlingen finns tillgänglig på följande adress: <http://www.fc.hkr.se/~lennart.leopold/Avhandling>

² Se danska Proust-Selskabets hemsida: <http://www.proust.dk/bulletin4forord.htm>

'För mig har 1911 varit det svartaste året i mitt liv'

Ur brevväxlingen mellan Gustaf Hellström och författaren Algot Ruhe

Av de här återgivna tre breven ur brevväxlingen är endast det sista bevarat i original. Innehållet i de två första har kanske upplevts som så laddat, att Ruhe föredragit att förstöra dem. De återges därför efter de maskinskrivna, nystavade och något nedkortade versioner som finns bland Ruhes papper på Kungliga Biblioteket. Det första brevet är uppenbarligen skrivet på samma hotell, vars utsikt Hellström beskriver i texten om Quartier Latin här nedan (s. 9). Men vilken skillnad i ton och humör!

Hotel du Pantéon, 11 Place du Panthéon, Paris, Tisdag

Kära Algot!

Först i går kväll kom ditt brev mig tillhanda, och tack ska du ha. Kanske när du har läst detta brev till slut, du förstår och förlåter min tystnad.

För mig har 1911 varit det svartaste året i mitt liv. Det har varit med mig som med figurerna i någon av Thomas Hardys böcker. Knappast har jag hunnit rangera min toalett, förrän ett annat har kommit "rakt mellan min själs ögon". Och så sitter jag här, denna skymmande oktoberkväll med panik i hjärnan och en brännande känsla kring hjärtmuskulerna.

Så här ställer sig händelserna i min almanacka:

Först vantrivdes jag ohyggligt i Paris. Det var omöjligt att kunna skaffa den engelska komfort, jag som du vet under flera år varit van vid. Restauranglivet, kroghängandet och det miserabla hotellrummet med dess söndriga möbler och slarviga betjäning gjorde mig förtvivlad. Jag hade utbildat mig till hemma-människa, till ordningsmänniska, till en "bourgeois" med bestämda vanor, snygga vanor, renliga vanor. Jag försökte allt: pensionat, hotell, atelier.

Så kom kvinnan. Hon är ryska, adelsdam, verkligt intelligent. Hon hade en inkomst på 400 fr. i månaden. Som du vet är jag en man MED ANSVAR I kroppen – eller rättare har blivit det. Kvinnan hade jag av sagt mig hitintill[s] därför att jag inte kunde av ekonomiska skäl ta ännu en existens på mitt samvete. Men här fanns idealet: hon var självständig både andligen och ekonomiskt. Hon hade blivit "knocked about" i livet, hennes livssyn var kall och klar, hon kunde stå på egna ben utan att behöva stöd. Och så drevos vi tillsammans, flyttade samman, älskade varandra och rev varandra i stycken, grälade och voro brutala mot varandra. Alltså: skiljas. Men hast du mir gesehen: vi kunde inte. Vi [g]ick och hade det djävligt var på sitt håll. Våra hjärtan piskade oss till samman igen.

Så kom i maj nästa upptäckt! Min s bryter ut i III efter det att jag inte på fem år haft någon känning därav. Panik! Den slog ut ... ³ Jag blev behandlad, gick genom en hästkur, som nära nog förgiftade mig och en natt i slutet på juni skickades jag, med hög feber och högra benet blått till – Aachen.

³ Texten är förvanskad. Hellströms syfilis hade brutit ut i sjukdomens tredje och mest fruktade stadium. Meningen "Den slog ut..." tycks medvetet avkortad i den maskinskrivna utskriften.

Här låg jag i fem veckor, reste däri fr[å]n till Jersey för att vila mig efter kuren, badade, kände mig starkare för var dag. Romana Ivanovna Boutkievitich (så är hennes namn) var med mig på Jersey och hon visade sig allt mera oresonlig och hysterisk. Det var den vanliga historien: Gräl, försoning, s... igen. (Jag hade av doktorn fått tillåtelse att idka s... igen). Så återkom vi i slutet av september till Paris. Vi hade kommit överens om att inte längre bo tillsammans. Hon stannade i atelieren. Jag tog in här på hotellet för att skriva en bok jag redan börjat på under sommaren. Vi skulle fortfarande mötas då och då. Så kommer igår ett telegram: Hon är ruinerad! Inte en cent mera! Hennes och syskonens pengar gått åt helvete borta i Lithauen. Och nu står jag här med 400 fr. i månaden för två människor att leva på, två människor, som inte kunna leva tillsammans, utan endast kunna mötas några timmar i veckan utan att gräla. Hon har ännu två år till, innan hon blir utbildad som sångerska. Hennes sånglektioner kosta 100fr. i månaden och avbryter hon dem, är hennes framtid försvunnen. Dessutom måste jag ännu en tid framåt stå i rapport med läkare för min sjukdom, vilket kostar pengar som du vet i en stad som Paris.

Naturligtvis vill jag inte lämna henne nu. Nu äro vi fastkedjade, till dess hon hinner bli färdig. I två år, under vilka jag måste sätta den svaga Pegas jag äger, ännu hårdare framför journalistkärran.

Därför går det litet runt i mitt huvud dessa dagar. Jag knäar ännu en smula efter slaget. Och jag ser förvirrade solsystem framför ögonen.

Hur jag känner, vet hon gudskelov inte. Hon är sorgsnare och ljuvare än någonsin och säger att nu har ödet slagit oss fastare samman.

Och det har det!

Dessutom: min äldste bror, om vilken du vet att jag för honom hyst en stor respekt för hans broderskärleks skull, för hans rättrådighets skull, för det intresse han hyst för mig under succens och lyckans dagar förra hösten, samma broder har ej med en enda rad besvarat det brev där jag underrättade honom om att min sjukdom brutit ut igen. Jag bad honom ej om ekonomisk hjälp, endast konstaterade att så var fallet. Och ej en enda rad till svar. Det var kanske när allt kommer omkring det hårdaste slaget av dem alla. Han är dessutom läkare själv! Men så skall man provas! Hans själ skall glödgas, tills den blir hård som stålet eller smälter och rinner ut i sanden. Jag har inte velat skriva till dig, därför att jag ej vill klaga. Och bekymmer skall man bära själv. Men nu vet du det, och jag hoppas att du trots min tystnad [ej] trott att den vrå i mitt hjärta, du talade om, fyllts av en annan. Men det finns månader under en människas liv, då ens liv är så helvetiskt bräddat med upplevelser, sorger och lidanden att man rent fysiskt inte orkar skriva ned vad som inners[t] inne hänt en. Så har det varit med mig. Jag är fysiskt trött utan att kunna finna vila. Jag längtar efter en tusenårsnatt... Men vänskapen mellan två män, den står sig i alla öden, där inte kvinnan spelar med. Och mellan mig och dig, A, finns där ingen kvinna. Alltså: vår vänskap är vad den var eller är det inte så?

[Visby 29 oktober 1911]

Gustaf!

Jag måste ha ett dygn att hämta mig på. Det var så förfärligt annorlunda än jag väntat. Och detta var ju ändå blott stormen, referatet. Du blir sannerligen överhärdad, lilla vän. Tillåt mig – hur finkänsligt! – att erinra mig om ett digert brev som jag äntligen på omvägar fick i Montpellier 1907, skildrande, som man då tyckte, ett verkligt eldprov. Det ter sig nu nästan blott som en störd idyll. Nu [rör] det sig inom rena tragedien. – Jag kände behov att ila till ditt "läger" och hålla dig i hand. Rågas kassan, hindrar intet. Möjligheter finns. Gamla biblioteksplaner väntar... Jag nöjer mig med att sända ordet Mod! I ett exemplar, det verkar, det verkar lika bra som många. Sanningen att säga är det ingen illusion, den plikt att leva som bor inom oss – vi känner den, även när den förefaller intellektuellt ofattlig. Det märkliga väsen Du blivit skulle svårligen ha uppstått utan såna här förvecklingar. Sokrates skulle ha frågat: Ville du hellre att jag frodades ovetande! – Du äger ett par stycken egenskaper som människa och diktare för vilka allt livets trångmål i stort sett är billiga oboler, en lösen som måste gäldas, a[m]orteras. Om man gör sitt bekymmer till en tidsfråga kan man tåla en del mera än om man fixerar det som något definitivt. Cresco – ergo sum!

Inlåta mig på detaljer går inte. Men – Din motivering för det tvååriga ansvaret föreföll ej fullt bindande. Ensam har Du varit – du mäktar ensamhet. Jag har varit uppe i ditt hotel en gång. Dröj ej alltför länge med några sidor.

Din Algot. Visby 29.10.11. Söndag. Vind Nord-Vest. Frisk bris utanför fönstret. Spridda vita moln. Snart har parken gulnat slut.

Café du Siècle, Moret-sur-Loing, Seine-et-Marne. 3.2.12.

Kära Algot,

Dagar bli veckor och veckor bli månader - - -

Det är lördagskväll. Jag sitter uppe på ett hotellrum i ett franskt Grönköping. Klockan är 2 på natten - - -

Jag har så mycket att säga dig. Men hur kan jag?! Så mycket har hänt! Nu arbetar jag. Som Satan! Gud håller ändå sitt finger öfver en! Jag brände för en vecka sedan ett manuskript på 500 sidor. Nu börjar jag på nytt med ett Bismarckskt järngrepp om pennskaftet. Nu är allt klart: nio män om en kvinna. Men det var hårdt job att få dem sammansmälta. I juni eller juli är jag färdig och då kommer jag hem på en tid.

Kuskar har tagits af Albert Langen. Jag har dessutom underskrifvit kontrakt på fem år med förlaget, så att jag skickar manuskript samtidigt till München o Sthlm.

Jag har låtit sända dig ett nummer af den gamla litterär-politiska tidskriften Revue Bleue, där jag står omnämnd - -

Än en gång: när vi träffas i sommar, ska vi talas vid, länge, länge - - - Du är min enda vän! Hälsa din hustru och kyss dina kära barn.

Din tillgifna vän Gustaf

Utsikt mot Panthéon i Quartier Latin. Foto: Lennart Leopold

Pariskvarter: I. Quartier Latin

(Gustaf Hellström i *Dagens Nyheter* söndagen den 3 december 1911)

Klockan half nio kommer hotellgarçonnen intassande på mjuka filtsulor i mitt lilla studenthotellrum med en kanna varmt vatten. Jag förbannar honom på anständig svenska, högt, manligt, ärligt och rent. Han tror det är en vanlig morgonhälsning, använd i ett barbariskt land. Jag är trött. Själfva benstommen i kroppen är så blytung som den alltid känns hvarje morgon i en miljonstad. Benen äro som två långa järntackor.

– Det är inte varmt idag, monsieur, svarar garçonnen.

Men det vet jag redan. Min nästipp är som en isbit. Hela min varelse, kropp och själ och anda, bönfaller om värme och hvila. En student i rummet bredvid hvislar som en morgonfrisk lärka. Jag hatar honom. Men garçonnen vet sin plikt. Om man inte kan vara Fredrik den store i något annat afseende, kan man i alla fall hålla sig med en obönhörlig uppassare. Han går rakt fram till fönstren och skrufvar upp luckorna. Höstluft och höstsol strömma in genom de öppna fönstren, kyligt och klart. Jag kryper ur sängen som en hund som man drar fram ur lakan och filter och täcken vid halsbandet.

Och så är förvandlingen, pånyttfödelsen där, plötslig, underbar i sitt snabba verkligblifvande. All trötthet är borta. *Jag hvisslar*. Den människa som ej hvisslar medan han gör toalett har ett bittert och otacksamt hjärta och älskar ej den kommande dagen och dess arbete. Men jag har också anledning att vara glad. Ty detta är hvad jag ser från mitt fönster:

En mjölklå himmel, en blek höstsol och en luft så genomskinlig som en kristall. Framför mig snedt till höger ligga Panthéons mörknade stenmassor, under hvilka en gång Paris' skyddshelgon, S:te Geneviève, hvilade, där nu Frankrikes alla stora män fått en sängkammare, från Mirabeau och Voltaire hela raden upp till Emile Zola, hvars lik en natt fördes hit upp i sporrsträck och under stark kavallerieskort, medan människomassorna tjöto och skrånade: Ned med

judarna, låt oss få judens lik! Där nere, framför den tredubbla korintiska pelaraden, sitter Rodins Tänkaren i sin besvärliga, men helt säkert nödvändiga och resultatrika attityd: armbågen i knäet, hakan i handen, och ser ut som om han tänkte: Fan anamma, nu har jag ju glömt papperet. Bortom honom, på andra sidan torget, S:te Geneviève-biblioteket och juridiska fakulteten. Öfver bibliotekets svarta tak sticka Notre Dames silfvergrå torn och takryttare upp, Notre Dame, Paris' och hela Frankrikes käraste ögonsten. Där bredvid – från mina fönster ser det blott ut som några alnar längre åt vänster – sluta sig de eviga murarställningarna ängsligt kring Tour St. Jacques' underbart nobla gotik, det tornet från hvars tinnar den store Pascal en gång försvarade sina vetenskapliga experiment. Och där öfver juridiska fakulteten, långt, långt borta som en vit hägring i det bleka blå, Sacré Coeur-kyrkan allra högst uppe på Montmartres krön, ett styfsinnadt prästerskaps aldrig färdiga minnestempel öfver ett brutet högmod... Och så rundt omkring Sorbonne, Collège de France och allt vad dessa många lärdomsanstalter nu heta, kort sagdt, Quartier Latin, under många, långa sekler källan för europeisk vishet, kunskap och ungdom. Här har Dante studerat... Här har Calvin predikat... Några steg från min bostad stryker gatan Rue St. Jacques fram som en buktande jätteorm. På den vandrade en gång i tiden Cæsar med sina legioner fram till den lilla träbron som ledde öfver till öarna, gallernas Paris... En handfull meter längre bort går Boulevard St. Michel, studenternas Bol' Mich', den gladaste, ungdomligaste, uppsluppnaste, mest tjusande af Paris' alla bulevarder. Och på andra sidan den Luxembourg-trädgården med sitt senatspalats, sina studenter och studentkokotter, sina tusentals barn, sina karuseller, gungor och kasperteatrar. Från min balkong ser jag dess trädtoppar med några gulnade löfruskor ännu kvar. Jag vet att nu är trädgården öfversållad af tusentals hvita astrar, medan vattenstrålen från fontänen stiger enkel och en smula bäfvande som en inspiration rakt upp i luften...

Nere på Panthéontorget tutar korgstolslagaren sin signal på sitt horn. Den kringvandrande glasmästaren piper sin visa. Grönsaksgumman sjunger efter sin morgonfriska falsettnäbb...

Är det då underligt att man själf hvisslar, väckt upp i en omgifning där sterna tala tusenåriga sagor, samtidigt som gatulifvet sjunger om små mänskliga hvardagsomsorger? Jag har under de tre kvart som toaletten tar och medan jag då och då tittat ut öfver världen i tankarna genomlefvat nära två tusen års historia. Jag har trampat som legionär bakom Cæsar, svettig och varm, för att grunda Paris... Jag har badat tillsammans med kejsar Julianus i hans charmanta thermer borta i hörnet af Boul' Mich' och Boulevard St. Germain... Jag har som svartklädd munk under tårar och hymner begravt mitt helgon, min stads helgon, S:te Geneviève, på backen där nu Panthéon står... Jag har suttit som ung och ifrigt lyssnande student, medan väldiga scholastici disputerat... Jag har druckit och roat mig och slagits tillsammans med Rabelais och hans kumpaner på den lilla cabareten Pomme-de-Pin vid de lilla trånga gatan ett litet stycke längre åt höger... Jag har varit med när Notre Dame och Panthéon invigdes åt det allra

nyaste, den enda gudinnan, Förnuftet... Jag har sett tusenden af människor stå med blottade hufvuden och ifriga korsteckensgester, medan Victor Hugos stoft sakta bäres upp för den breda trappan in i Minnenas tempel... Och en natt har jag hört hvisslingar och tjut, hästtramp och sabelskrammel, medan Zolas kista skyndsamt, som om den skulle räddas undan en eldsvåda, fördes in under den svala, höga kupolen... Och när jag sväljt den sista munnen morgonkaffe, går jag ned i Luxembourgträdgården, bland träd, astrar och statyer för att glädja mig med det allra yngsta Frankrike då Kasper slår nattkärlets hela innehåll öfver den stackars poliskonstapeln... Eller kanske var det tvärtom. Jag har aldrig fått sammanhanget i denna spännande komedi fullt klart för mig. Ty jag har haft nog med att studera barnen, deras öfverförtjusta ögon, lyssna till den jättekaskad af barnaskratt som stigit ur ett femtiotal barnmunnar rakt upp mot den blekblå, molnfria himlen. När jag själf var liten var jag alltid rädd när jag någon gång såg en kasperteater. Men franska barn äro inte sådana. Jag kommer att tänka på Emil Norlanders:

Bättre mans barn, förstårru,
är inte rädda för fan, förstårru.

*

Quartier Latin - - - Boul' Mich', ungdomens breda festgata, som börjar med en studentkrog och slutar med Bulliers danssalong, smala, gamla gränder med mörka studenthotell och grändens stenläggning full med små skrikande barn, väldiga universitetspalats, flera gator där bokhandlarna konkurrera vägg i vägg, gamla, undanskymda, underbara kyrkor, kanske de vackraste och stämningsfullaste i Paris, sådana som t.ex. St. Etienne du Mont. Och bland och i allt detta studenten, Parisstudenten.

Hurudan verkar den moderna invånaren i det tusenåriga lärdoms kvarteret? Först och främst: han är ingen bohem. Vill man sticka fingrarna i långa peruker ska man gå till Montparnasse eller Montmartre, de båda artistkvarteren. Quartier-latinaren är snarare en snobb, vare sig han nu är fransman, neger eller ryss. Sammetsbaretten har han hemma i klädsåpet, om han öfver hufvud taget har någon. Sammetskostymen har han öfverlåtit att bäras af färskt ankomna amerikanska artister i Montparnasse. Han är elegant. Själf tror han sig antagligen vara fullt korrekt engelskt klädd. Och det vill han gärna tro. En illusion mer eller mindre spelar ingen roll. Sådant endast befordrar den andliga spänstigheten. Men han älskar lackläderkängor med grå eller bruna skaft efter det allra vainsinnigaste amerikanska mönster, jämfördt med hvilket min vän Hasse Z:s fotbeklädnad verkar till ytterlighet diskret, anspråkslös, Lethe-vågs-längtande. Han älskar uppvikta benkläder, som helst skola vara så sjömansbyxbreda som möjligt nere vid foten. Han älskar djupt urringade fantasivästar i grått, brunt och svart siden och alltid med breda, svarta sidenslag. Han älskar en kavaj, så rektangulär

som möjligt i snitten och med två breda sprund långt upp i hvar sidosöm. Han älskar stora, flossiga Ralan-ulstrar. Och han älskar att ha det bredbrättade plommonstopet så långt bak i nacken som möjligt.

Han är en underlig blandning, vital, blasé, energifylld som ett barn, ständigt alerte och pigg i hufvudet, ständigt diskuterande, gestikulerande, alltid med hjärnceller och armar i rörelse. Benen håller han stilla. Men det är endast därför att han är rädd om vecket på sina byxor. Fåfäng, ständigt speglade sig och ögonblicket efter plötsligt erinrande sig att man i alla fall inte skall tänka på sina kläder ute i sällskapslifvet och därför lika plötsligt intagande en trött, blaserad min, som han inte länge kan behålla. Han är socialt intresserad. Och för det mesta ytterlighetsmänniska, så som all ungdom älskar att vara. Han är antingen en Guerre-sociale-människa eller också är han en af kungens camelots som svurit evig trohet åt h. m:t kung Filip på godset Norton i England. Han älskar bråk och folksamlingar. Ej af det handgripliga slaget, men ett sådant där då man kan få lätta hjärta och lungor i ett riktigt rikligt flödande franskt gräl. Han demonstrerar med ungdomens hela glädtiga kraft, allra helst mot Tyskland, barbariets och banalitetens hemland.

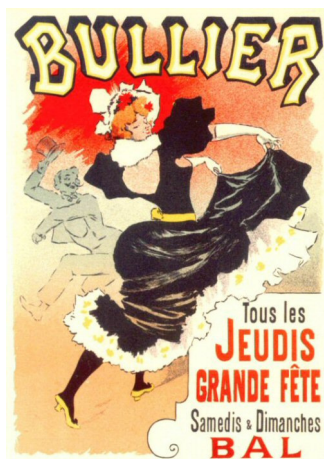
Han är besjälad af en glad flit. Han är, som sagdt, inte längre bohem. Han är "arrivist", han är streber, han vill komma fram här i världen. Konkurrensen biter i skinnet som en frisk vintervind. Det gäller att hålla kroppen i snabb rörelse för att inte armar och ben och till och med fingrar skola stelna. Men han är ingen kammarmus. Han lägger inte ögat i boken. Han kan roa sig också. Han berusar sig, men aldrig med sprit, utan med sina egna ord, sin hjärnas fyndighet, sin andliga spänstighet. Om man gör en rond vid aperitiftiden på alla dessa student-restauranger som ligga med några meters mellanrum längs Boul' Mich', Vachette, Souffrat, d'Harecourt, Panthéon och allt hvad de nu heta, gå dit en kväll vid aperitiftiden, och man skall knappast kunna upptäcka en enda student med ett absintglas framför sig. Han nöjer sig med vermoden. Och detta är betecknande för hans andliga läggning. Det letargiska absintrusets slöa, allt förglömmande stämning söker han inte. Han vill inte glömma. Han vill komma ihåg. Han vill vara klar i skallen för nästa replik, för nästa schackdrag, för nästa kort i écartéen.

Det är i en atmosfär af intellektuell rörlighet han lefver, äfven om det han säger eller det han tänker ej är så synnerligen djupt, så sanningsbräddadt, så lefnadsvist, men det är väl turnerat.

Han lefver också i en annan atmosfär: kvinnans. Han är ej så mycket arrivist att han inte har tid för henne, till och med mycket god tid, och kvinnor har han gudiklagadt eller gudilov tillräckligt många att välja bland i Quartier latin. Men den gamla traditionella grisetten är död. Den sista af dessa sympatiska kvinnor, som delade ljuft och ledt med honom, mest det senare, som svalt med honom, lagade hans strumpor och sydde knappar i hans skjorta, som satt tyst som en liten mus i det lilla studentrummet medan han studerade pandekter eller medicin, den sista af dessa har dött, blek och tunn och frusen, sedan den sista af de studenter hvilkas studier hon följt så intimt lämnat henne – för den nya

kvinnan i Quartier latin, kokotten med svajande fjädrar i hatten, med stålfjädrar i knäna, med pälsverk om halsen och höga klackar, som sjunga mot asfalt och restauranggolfsmarmor, och det är förklarligt nog att med nya tider nya kvinnor frodas i kvarteret. Studenten är arrivist. Man har inte tid längre att lefva i "menage". Ty att lefva med en kvinna tar, som bekant, tid, man skall prata med henne, men skall lära henne sin egen själs alla känsliga subtiliteter och man skall också lära sig förstå hennes hysteriska och besynnerliga lilla själsmaskineri, och det betyder studiernas förlängande med ännu ett år. Något sådant tillåter inte konkurrensen. Grisetten har blifvit modell och flyttat öfver till Montparnasse, där hon svälter och stoppar strumpor och syr i knappar och dansar med någon artist. Ty konstnärerna ha inte så brådtom att de inte ha tid att studera denna underbara gåta som heter en kvinnas sjäslif.

Men den nya kvinnan i Quartier latin är ej så sympatisk. Hon hör till det slag af Pariskokotter hvilka man skulle kunna beteckna som stationära. Hon promenerar inte på gatorna. Hon är ingen atlet. Hon har sin bestämda restaurang, vare sig det nu är Vachette eller Panthéon, och där finns hon från klockan två på dagen till två på natten. Det är så godt som hennes hem. Där sitter hon och sladderar med sina väninnor öfver ett glas kaffe eller en bock öl. Då och då mellan föreläsningarna sticker någon student in. Då blir det alltid en liten pratstund och en ny bock öl. Ibland blir hon till och med energisk, blir vital, lefvande, handlar. Hon flyttar sig till ett annat bord... eller också gripes hon af en plötslig handlingsinspiration. Hon stiger upp och går med svajiga cake-walk-steg ut på gatan. Men två minuter efteråt är hon tillbaka igen. Hon har köpt en liten violbukett hos gumman ute på trottoaren. Eller också kommer hon tillbaka bitande på ett äpple, kunskapens symboliska frukt. Hon har nämligen plötsligt känt sig hungrig.

Men tre kvällar i veckan gäller det att röra på benen nere på Bullier. Det är torsdagar, lördagar och söndagar. Hon går naturligtvis i sin egenskap af kvinna, d.v.s. lika med dragningskraft, in gratis, stolt som en drottning, näbbig som en kammarsnärtä. Dit kommer också Quartier latins manliga jeunesse dorée, man har trängt de allra nyaste amerikanska lackskinnskängorna på fötterna, dragit de allra vidaste pantalongerna på benen. Man spänstar omkring som en segerviss tupp. Man dansar vals och polska à la apache med sprättande steg. Man är en satans matador. Och det är ju inte att undra på, när man är student i Quartier latin, när man suger visdom ur en sådan tusenårig källa, när man dagligen trampar på samma gata där Cæsars legioner stöflat fram och då man bor i ett hotell som heter Hôtel des grands hommes. Hvem vet, kanske man en gång kommer att för alltid läggas till hvila i det riktiga hotellet för stora män i Panthéon.

Pariskvarter: II. Montparnasse

(Gustaf Hellström i *Dagens Nyheter* söndagen den 10 december 1911)

På Bal Bulliers glatta golf svänga två världar kring, studenten och artisten, Quartier latin och Montparnasse. Bal Bullier själf ligger på gränsen af dem båda, så godt som i själfva hörnet af studenternas fascinerande festgata, Boulevard St. Michel, och artisternas trista hufvudåder, Boulevard du Montparnasse.

Hvilken oerhörd skillnad mellan dessa båda kvarter! Det förra så öfverflödande, tusenårsrikt på talande stenar, på tradition, på minnen, på personer, ekande genom århundraden och länder, kort sagdt, på detta underbara som heter kultur... Och å andra sidan Montparnasse, fattig på arkitektur, borgerligt slätstruken, där den ej är slumaktigt pauvre, fattig på minnen, fattig på traditioner, där traditionerna ej äro af de mindre tilltalande slagen.

Gud vet hvem som gifvit denna del af Paris dess klassiskt klingande namn: Montparnasse.

Det är visserligen sant: det är hit fäder och mecenater från två världsdelar, Europa och Nordamerika, sänder sina konstnärsbarn och konstnärsskyddslingar när konstnärskrömmarna vuxit sig så stora att de inte längre få rum i hemlandets mer eller mindre kungliga eller privata akademier.

Men ändock – konstnärerna hade ju ingen hemortsrätt på den gamla klassiska Parnassen. Det var det ställe där skalder, dramatici och prosatörer fingo i fred och ro njuta af den evighetspension som af nåder skänktes dem af Mecenenaten med stort M, han som börjat med att skänka oss lifvet och slutar med att ge oss döden, båda lika välsignade. Det parisiska Montparnasse hyser väl tillräckligt många dylika herrar från två kontinenters alla nationaliteter för att fylla äfven en mycket rikligt tilltagen Parnass. Men man behöfver bara se dem, dessa skalder och prosatörer, för att genast få klart för sig att de ha mycket litet hopp om en upphöjd plats vare sig i lif eller död. Äfven om – för att använda Bo Bergmans vackra ord – Gud gäfvade dem himlarnas ljus och satan gäfvade dem världen, skulle de i alla fall inte söka, ty de känna alltför väl vägen, men vandra och gå till dess de nådde den Montparnassekrog där de från sin banas början alltid varit att finna då den blå apéritiftimmen sänker sig öfver dagens helvetiskt klarvakna ljus och absinten och amer-piconen sätta den inspiration i farten som behöfs för att skriva en liten dikt, eller ge den grumliga, världsförglömmande nirvanastämning ur hvilken aningen om en tunn melodi möjligen skulle kunna stiga.

Att kalla denna stadsdel Montparnasse kan ej vara annat än ett utslag af blodig fransk ironi, detta kvarter med sina två bulevarder, Montparnasse med sina pretentiöst bourgeoisiefasaderade hyreskaserner och Raspail, splitternytt parvennyförskräckligt, med

gatornas stinkande kuskrogar och mörka konstlumphandlarebutiker, dess möbelaffärer, så fulla med gamla sönderlegade schäslonger, skefbenta och haltande stolar att en del af dem trängt sig ut på trottoaren för att få luft, hela denna blandning af äkta fransk bourgeoisie längs de två hufvudådrorna, af skrikande barn och feta kärringar på smågatorna, af bohem och konstnärdrömmar, modeller och banalitet. Montparnasse!

Men det är artisternas förtjänst att detta kvarter under tidernas gång fått ett rykte som ropar till främlingarna: Mig får ni inte glömma; till mig måste ni komma för att se artistlif och bohem. Och främlingarna komma och – gå; de flesta förmodligen en smula desillusionerade. Men det är i alla fall artisterna som göra Montparnasse. Det är de som satt prägeln på den eller öfver hufvud gett den någon som helst prägel, afvikande från hvilket som helst annat ordinärt Pariskvarter. Hvarför dessa nomader, som låta sin andes hjordar bearbeta den ena kvadratmilen jordyta efter den andra, hamnat här med sitt staffli, sitt skrin, sitt bord, sin stol och sin schäslong, just här, är svårt att säga. Det berodde väl på att det var billigt. Det var också ej så larmigt här som uppe på Montmartre. Man var längre från turisternas Paris, de stora boulevardernas och nattkaféernas Paris. Här hade man småstadslifvets lugn och den relativa arbetsron.

Och en småstad har Montparnasse förblifvit ännu den dag som i dag är, trots spårvagnar och autoomnibussar. Här känner man som i sin egen trygga lilla födelsestad hvarenda människa till utseendet. Och med människa menas naturligtvis endast artister. Man kanske till och med vet deras namn, om de äro ”bra” eller ”dåliga”. I alla händelser känner man deras stamkrog och nationalitet. Och stamkrogen och nationaliteten, de två hänga oftast tillsammans. ”Pokerrummet” på Café du Dôme är tyskarnas, biljarden amerikanernas och deras yankeebräkande modellers. Versailles ”korridor” är skandinavernas. Biljarden de skäggiga polackernas. L’avenue midt emot, är tillhållet för en brokig värld, en samling, som vill ”visa” sig, herrar som sitta med skissboken i knäet och låtsas teckna, medan man kan ge sig den röda fan på att de skriva ord sådana som dessa: Petterson, Cæsar, John August, en förvillad hjärnas fåvitska och halft omedvetna dillerier. Men L’avenue är också hufvudkvarteret för en massa redan åldrade eller halfgamla yankeekvinnor som älska bohemlif och i ännu högre grad den för hvarje dag alltmer fetmande och högfärdiga violinvirtuosen, till hvilken de om dagarna skriva glödande kärleksbref och som de om kvällarna frenetiskt applådera, medan deras ögon hänga vid denna feta, under spelet virtuosmässigt svajande gestalt. Han belönar dem med en tjusarblick och ett karamell-leende.

I Montparnasse letar man förgäfvets efter franska artister. I Montparnasse talar man alla möjliga språk, utom ett – franska. Man kan lefva där årtal utan att ha inhämtat mera af landets tungomål än de stapplande glosor som äro nödvändiga för att göra sig förstådd på krogen.

*

Och nu är hösten här. De unga träden på Boulevard du Montparnasse stå nakna, artistkvarteret med de tusen ateljéerna är åter fullt. Dag efter dag dyker det ena från våren bekanta ansiktet upp efter det andra. Gör man en rond på kaféerna om kvällarna ser man dessa människor sitta bänkade på sina gamla platser. Amerikanerna äro i farten redan från klockan två på eftermiddagen, med biljardköen i händerna och skjortärmarna uppkaflade, medan deras kvinnor bräka vid ett bord bredvid. Korten på du Dôme ha åter kommit i arbete efter den långa, sköna sommarhvilan. De svenska tidningarna ligga åter tummade och söndertrasade i skön blandning bland norska, danska och polska på det lilla runda bordet i Versailles.

Ett och annat ansikte har väl försvunnit. Hvar blef den mannen af? Vet inte! Har han rest hem för att sälja? Vet inte! Har pappan eller mecenaten tröttnat? Vet inte! Men borta är och förblir han. Man fattas af en underlig beklämning. Skall han kunna rädda sig och sitt på det torra? Eller betyder detta att han är borta detsamma som att vattnet slutit sig öfver ännu ett hufvud? ...Vet inte!

Men under kaféronymen ser man nya ansikten som dykt upp i de försvunnas ställe. Unga, ännu litet lösa i linjerna, men med just *det* i blicken som säger: Jag vill, nu har jag kommit hit för att lära mig kunna. Och man ser in i dessa blickar med en skygg undran: Skall du verkligen kunna stå dig? Är din vilja stark nog? Skall den där glansen i blicken fördjupas, förmanligas, bli starkare i sin vilja? Eller skall du också slappna, sjunka till ro i denna soffa? Eller skola dina drömmar ta sig bastantare former än drömmen om linjer, nyanser och dagar? Skola de bli till drömmar om biffstekar, jättestora tobakskarduser, en ständigt fylld kolbox i den dragiga ateljén, tjocksulade, vattentäta kängor? Skall du också en gång önska att du hade lika många magar som kon, så att du kunde idissla den sparsamma födan? Vet inte!

Det är sådana frågor man ställer sig själf när man lefver några månader i Montparnasse. Och många andra därtill.

Jag förstår mig tyvärr inte på konst. Men jag undrar hvarje dag som går om betingelserna för en artists andliga växt och utveckling äro så helt olika dem som råda inom en annan konstgren, litteraturen. Jag hade alltid tänkt mig att när en konstnär reser utomlands sker det för att få nya impulser, se något nytt, lära något nytt och framför allt lära känna sina egna möjligheter genom den ensamhet han som främling nödvändigt måste lefva i. Men bland Paris' artistiska främlingslegioner är det inte så. Tvärtom. Här flyttar man helt enkelt hemlandet med sig. Det är så inom alla konstnärskotterierna. Och svenskarna äro i detta fall ej värre än andra. Ser man någonsin t. ex. amerikanerna med en tysk eller polack? Eller en polack med en svensk? Eller en svensk med en amerikan eller fransman? Det är undantagsfall af det allra sällsyntaste slag. Nej, man tar Polen, United States och Sverge och Norge och Danmark med sig. Eller, rättare sagdt, man finner sitt hemland redan på en krog. Fosterlandskärleken är en alldeles utmärkt sak, inte minst för en konstnär. Men det finns många slag af fosterlandskärlek. Bland annat ett som synes mig vara det rätta: att ju längre man lefver ute

bland främmande människor, talande främmande tungomål, studerande främmande kultur, skapande sig en inblick i främmande nationers karaktär, tänkesätt, hjärnmekanism och etik med dess spännvidder och dess begränsningar, med allt detta som grundval med hvarje dag känna allt starkare att man är svensk. En sådan fosterlandskärlek kan det ligga någon mening i och ligga något verkligt lifsvärde i. Men knappast i den som aldrig, ej ens då de ypperligaste tillfällen ges, går utom sin egen krets, sin egen stillastående atmosfär. Ett sådant behof af hemkänsla kan knappast betecknas som annat än skräcken för det en konstnär ej får vara rädd för: ensamheten. Och det är denna mindre angenäma hemkänsla som är den dominerande bland konstnärerna i Montparnasse – af alla nationer. Det finns ett utmärkt tyskt ord för denna lifsfärdsl: Scharrenweis.

Nå, det är ju inte första gången detta säges om Montparnasse och dess konstnärslif. Det är endast ett konstaterande af ett oförändrat faktum. Och när man, som det hände mig häromdagen, träffar en polack som under fjorton långa år hunnit bli fullständigt flintskallig, fått sina kläder fullständigt och outplånligt inpyrda med atmosfären på ett visst kafé och så finner att samma herre ej kan göra sig förstådd på franska, då gripes man af beklämning.

Där finnas naturligtvis också några undantag, några som ej äro rädda, som gå sin väg för sig själfva, lefva sitt lif för sig, snickra med sina egna små funderingar öfver ett och annat här i världen som inte står i det allra direktaste förhållande till deras yrke, ja, till och med sådana som ha intresse för tankar, för människor, för politik. Men de äro lätt räknade.

Det ligger i våra dagar något slappt öfver Montparnasse, och skrapar man bort den mjuka ytbeklädnaden och synar innandömet en smula i sömmarna är anblicken knappast roligare. Den öfver en mil långa väggyta som de stora Parisutställningarna säkerligen upptaga och som är det samlade resultatet af Pariskonstnärernas årsarbete ger betraktaren en beklämmande känsla i ännu högre grad än den han får i ett stort bibliotek, till exempel i British Museum i London. I nio fall af tio slätstrukenhet. Men också den allra högst spända excentricitet. Man blir kubist, nervist o.s.v., som det förefaller af ett nödvändigt behof att på något sätt göra sig hörd, göra sig sedd, räddas ur glömskan, bevaras af dagens efemära minne.

Den fart i blodet, den rörlighet, den vitalitet, den pigga nyfikenhet för allt som rör sig och lefver som känneteckna det andra stora ungdomskvarteret på Seinens vänstra strand, Quartier latin, söker man förgäfvets på Montparnasse.

Har det alltid varit så?

En kväll ser jag på Versailles bland alla de unga en man med grått i skägget. Han sitter och ser sig omkring, "som den som söker ser"...

Det är Georg Pauli. Han skall bo i Paris i vinter. Känner han igen sin ungdoms glada, heta, arbetsfyllda stridsfält?

Några dagar därefter ser jag honom och August Hagborg på Régencen, där jag sitter och väntar ett manligt möte. De ha roligt tillsammans, de två. De skratta så ungdomligt, som om det sutte två tjufpojkar innanför deras kläder. Jag

måste gå fram och fråga hvad i Herrans namn de ha så roligt åt. Bli konstnärer så glada när de bli lite äldre?

De jubilerade. För trettiosex år sedan på dagen kommo de två hit till Paris för första gången. Och i år har ödet åter fört dem tillbaka hit. Efter dem kommo Larsson och Josephson, Berg, Nordström, Kreuger, Otto Hagborg, Rosenberg, Birger, Björck, Thegerström, hela långa raden. Det vill med andra ord säga: då bildades den första svenska konstnärskolonien i Paris och hvad denna koloni sedan uträttade, det är ju som bekant, redan historia.

Den ena historien aflöser den andra. Det är minnen, stora klädkorgar fulla af minnen, som plockas upp, beskådas och skrattas åt. Brokiga klädstycken med lif i färgen.

– Hur hade ni det då?

Det var andra tider... Man lämnade Stockholm därför att man ej *kunde* stanna där. Att måla i en stad där det knappast fanns en ateljé eller en modell eller en färghandel! Och när man nu skulle ut, måste ut, fanns det knappast något annat än Paris att välja på. Wahlbergs rykte lockade väl en smula... Men för resten, hvart skulle man eljest ta vägen? Düsseldorfskolan låg i dödsryckningarna. I München regerade historiemåleriet. Och dit ville man inte. Så blef det Paris. Och det var inte det sämsta.

Så slog man sig ned, inte i Montparnasse, utan uppe på Montmartre. Man apéritifade på Eremitaget, man åt hos gubben på Hörnet, där man redt sig ett särskildt rum och där det åts på kredit och på framtidssegrar och betalades när succèsen kom.

Jag sitter och lyssnar till de båda skäggen och hjässorna så kala som om de ryckt ut hårtestarna för att använda dem till penslar. Den ena historien kommer efter den andra. Där skymtar Birger fram, som gjorde sitt intåg i Paris med 3,000 francs på fickan och som två dagar efteråt – knackade på Carl Larssons ateljé för att låna 50 centimes till att läska halsen. För de tre tusen hade han köpt ett – ekipage, som han, galant och älskvärt nog, skänkt åt en dam som gifvit honom en smula glädje. Där skymtar Ernst Josephsons mäktiga renässansgestalt fram, detta högt brinnande temperament, alltid med nerverna spända för de starkaste lifsyttningarna. Ingen slapphet. Där arbetades, där lefdes med det som gör lifvet värdt någonting: intensitet. Det var en tid med vind i spelet och luft i luckan, en tid då den heliga elden brann fladdrande men stark och stolt som en stridsfackla, en tid då man vågade och ville säga hvarandra ärligt och rakt i ansiktet hvad man tänkte om hvarandra, en tid då man diskuterade och slogs och blef ärliga vänner...

Det var framför allt en tid då atmosfären inom och utom dem som agerade stod laddad med energi, med samlad, koncentrerad tro och vilja. Och en dylik så att säga ”masstro” undgår ju aldrig att ge sitt inflytande till känna i form af starkare energi hos alla som lefva i den, med den.

Kommer aldrig den tiden tillbaka?

'En skön och god, en stärkande och glädjande bok'

Gustaf Hellströms *Kuskar* i tysk översättning

Gustaf Hellströms berättelse om droskkuskarna på Londons gator, som publicerades 1910, blev som bekant en framgång för författaren. De svenska recensenterna var positiva: "Framställningen är [...] full af trygg, originell, redan litet angliserad humor, af liflig lokalfärg och har en stilistisk fasthet och klarhet", skrev Bo Bergman i *Dagens Nyheter*⁴. Fredrik Böök sparar i sin recension inte heller på berömmande ord: "[...] det är en vacker bok. Det är Hellströms bästa, och man kan i hela vår yngre berättarkonst knappast leta upp ett fastare, ärligare och starkare verk. Om den svenska allmänheten förmår att skilja på novellistik och snömos, så skall den ta mot denna bok med den värme den förtjänar".⁵

Det är därför inte så förvånande att *Kuskar* väckte intresse även i utlandet. I en fransk tidskrift skriver Lucien Maury, före detta utländsk lektor i Uppsala, om romanen. Hans recension, som utgår från att *Kuskar* var Hellströms första bok, slutar med ett mycket positivt omdöme:

I själva verket är det så att denna bok, från vilket håll man än betraktar den, besitter en generell räckvidd. Den är skriven med en kärv saklighet, som inte alls behöver tvinga sig fram till en blommande dramatiserad humor. Vi avundas svenskarna denna mycket beaktansvärda debut.⁶

I ett brev till Algot Ruhe från Moret-sur-Loing i Frankrike skriver Hellström den 3 februari 1912 att *Kuskar* ska komma ut på det tyska förlaget Albert Langen (brevet återges på s. 7 här ovan).

Albert Langen gav ut *Simplicissimus*. Bild från Wikimedia Commons.

⁴ Bo Bergman, "Svenska prosaböcker. Gustaf Hellström: *Kuskar*, Stockholm, aktiebolaget Ljus", *Dagens Nyheter*, 21.11.1910.

⁵ Fredrik Böök, "Gustaf Hellströms nya bok", *Svenska Dagbladet*, 27.11.1910.

⁶ Lucien Maury, "Les lettres: œuvres et idées. Littérature scandinave", *Revue bleue, politique et littéraire*, 1912, s.110 – 115, här s. 114:

"En verité ce livre, de quelque côté qu'on l'envisage, a une portée générale. Il est écrit avec une sobriété âpre, qui ne se force point pour fleurir en dramatique humour. Envions aux Suédois ce très remarquable début."

Förlaget Albert Langen

I Tyskland var förläggaren Albert Langen (1867 – 1909) känd inte bara som utgivare av den satiriska tidskriften *Simplicissimus* utan även som en viktig förmedlare av nordisk litteratur, vilken alltsedan naturalismens dagar funnit sin publik i de tyskspråkiga länderna. Med Skandinavien hade Langen också en högst personlig förbindelse genom sitt giftermål med Dagny Bjørnson, Bjørnstjerne Bjørnsons yngsta dotter. Mellan 1893 och 1909 publicerar företaget inte mindre än 115 översättningar av litteratur från Skandinavien.⁷ Langen förlade kända författare som Hamsun, Bjørnson, Bang, Jacobsen, Heidenstam och Lagerlöf. Efter Langens bortgång 1909 övertar Reinhold Geheeb och författaren Korfiz Holm ansvaret för den fortsatta bokutgivningen.⁸ Utgivningen av nordisk skönlitteratur fortsätter. 1912 publiceras bland annat romanerna *Jens Himmereich* skriven av Karin Michaëlis och *Die Küste der Kindheit* av Martin Andersen Nexø.

I de tyska förläggarnas och bokhandlarnas facktidskrift *Börsenblatt für den deutschen Buchhandel* publicerar förlaget den 20 mars 1912 en helsidesannons om Gustaf Hellströms *Kuskar* i översättning av Alice Berend. Ett första receptdokument är förlagets egen beskrivning av romanen:

Titeln säger tydligt i vilka kretsar romanen utspelar sig i, och man måste bara tillägga att London är skådeplatsen. Men, som man snart märker, var det inte viktigt för författaren att skildra en modern miljö och, vilket lätt varit möjligt, att till leda presentera den in i minsta detalj. Hellström har till och med lämnat en hel del obeaktat och ålagt sig en spartansk avhållsamhet vad gäller användningen av de konstgrepp som lätt erbjuder sig utifrån temat. Och det med avsikt, ty han är en konstnär. Med den sparsamhet som han använder sådana medel, åstadkommer han dock så mycket mer, nämligen inget annat än intrycket av stor sannfärdighet. Det knappa och sakliga motsvarar också helt och hållet den människoklass han skildrar, ty kuskar är – liksom bönder – sällan pratmakare. För Hellström handlade det väl om människan i kusken och därför har han i romanens huvudfigurer gett något som är en skildring av de mänskliga temperamenten inom ett särskilt stånd. Om detta var avsikten, så har han lyckats och hans roman, som inte är utan ett starkt socialt inslag, är en skön och god, en stärkande och glädjande bok, en av de få som man inte glömmer och som för lång tid rör sig i våra tankar.⁹

⁷ Helga Abret, *Albert Langen. Ein europäischer Verleger*, München: Langen Müller, 1993, s. 270.

⁸ Se angående förlaget efter grundarens bortgång Andreas Meyer, „Der Verleger des 'Simplicissimus' und seine Nachfolger. Zur Geschichte des Albert Langen Verlags von 1909 bis 1931“. *Buchhandelsgeschichte*, 1988/3, s. 81 – 106.

⁹ *Börsenblatt für den deutschen Buchhandel*, nr. 66, 20.3.1912, s. 3685:

Alice Berend porträtterad av Emil Stumpp 1928. Lägg märke till författarinnans egen namnteckning till vänster. Bild från Wikimedia Commons.

Översättaren Alice Berend

Alice Berend föddes i Berlin 1875 som dotter till en judisk textilfabrikör.¹⁰ Hennes yngre syster, som hon tidigt kom att ha ett problematiskt förhållande till, var konstnärinnan Charlotte Berend-Corinth, gift med den kände målaren Lovis Corinth. Då fadern Ernst Berend år 1900 begår självmord efter att ha ruinerat firman, innebär det att systrarna Berend kan bryta sig loss från borgerlighetens bojar i det patriarkala wilhelmska Tyskland. Redan på 1890-talet publicerar Alice Berend artiklar om teater i den renomméerade huvudstadstidningen *Berliner Tageblatt*. 1904 gifter hon sig med den tämligen okände svenske författaren, journalisten och översättaren John Jönsson¹¹, som i Berlin skriver artiklar för

”Der Titel sagt deutlich, in welchen Kreisen der Roman spielt, und man muß nur bemerken, daß London sein Schauplatz ist. Dem Autor lag jedoch, wie man bald sieht, nicht daran, ein neuartiges Milieu zu schildern und, wie es leicht sein konnte, bis zum Überdruß mit allen kleinen Nuancen und Mätzchen auszubeuten. Hellström hat sich sogar manches entgehen lassen und sich eine fast spartanische Enthaltensamkeit im Anwenden der aus dem Thema leicht zu gewinnenden Kunstgriffe auferlegt. Und das mit Absicht, denn er ist ein Künstler. Mit seiner Sparsamkeit, mit der er solche Mittel benutzt, erreicht er jedoch viel mehr, und zwar nichts anderes als den Eindruck großer Wahrhaftigkeit. Das Knappe und Sachliche entspricht auch ganz der Menschenklasse, die er schildert, denn Kutscher sind – wie die Bauern – selten Schwätzer. Hellström war es wohl um den Menschen im Kutscher zu tun, und deshalb hat er in den Hauptfiguren seines Romans so etwas wie die Schilderung der menschlichen Temperamente innerhalb eines besonderen Standes gegeben. Wenn das beabsichtigt war, so ist es gelungen, und sein Roman, der nicht eines starken sozialen Einschlags entbehrt, ist ein schönes und gutes, stärkendes und erfreuendes Buch, eines von den wenigen, daß man nicht vergißt, um das unsere Gedanken lange Zeit kreisen.”

¹⁰ Föreliggande skildring av Alice Berends liv bygger på Ursula El-Akramy, *Die Schwestern Berend. Geschichte einer Berliner Familie*. Hamburg: Europäische Verlagsanstalt/Rotbuch, 2001.

¹¹ Angående John Jönsson som publicerat under pseudonymen John Hertz, se Bengt Åhlén, *Svenskt författarlexikon 1900-1940. Biobibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur*, Stockholm: Rabén & Sjögren, 1942.

Svenska Dagbladet. Paret beger sig till Florens. Med sig har Alice ett kontrakt med förlaget *Samuel Fischer*. Sitt genombrott som författare upplever Alice med *Die Reise des Herrn Sebastian Wenzel* som utkommer 1912. Hon etablerar sig som författare till kvinnoromaner som ofta når mycket stora upplagor och som framför allt hör till sfären underhållningslitteratur.¹²

Speglingar av det dramatiska politiska skeendet – världskriget 1914 – 1918; revolution och övergång från monarki till republik; inrikespolitiska oroligheter etc. – söker man förgäves i hennes verk. Hon engagerar sig inte heller i den tyska kvinnorörelsen. Hennes syfte är att roa och underhålla men ändå också att implicit dra en lans för kvinnans rätt att själv få bestämma över sitt liv. 1914 publiceras romanen *Die Bräutigame der Babette Bomberling*. Under titeln *Babette Bomberlings friare* föreligger den år 1921 på svenska.¹³ Den kom att bli en av hennes mest sålda romaner. År 1930 kommer denna bestseller ut för tvåhundra gången. En röd tråd i hennes författarskap är humorn och sinnet för situationskomik. I *Bräutigame* handlar det om modern som är på jakt efter en lämplig brudgum åt sin dotter. Fin och adlig ska han helst vara. Men dottern Babette har helt andra planer. I hemlighet lär hon sig stenografi och maskinskrivning. Hon får en plats i faderns firma och till slut hittar hon den rätte – firmans lagerförvaltare. Alice Berend kom att skriva 26 romaner förutom teaterpjäser och noveller.¹⁴ Hennes framgångar leder till att hon långa tider lever i välstånd. Hon kan försörja två barn och sin medellöse make. 1922 skiljer hon sig från John Jönsson. Hennes översättning av Hellströms roman blev en engångsföreteelse i hennes liv, som inte ens hennes levnadstecknare Ursula El-Akramy känner till. Några direkta eller indirekta kontakter mellan Hellström och hans tyska översättare har inte kunnat beläggas.

Den bekanta formuleringen ”politiken är vårt öde” gäller i hög grad för den opolitiska författaren Alice Berend. När nazismen kommer till makten är detta början till slutet för Alice. Hennes andre make, konstnären Hans Breinlinger, överger sin judiska hustru. Hennes böcker försvinner från bokhandelsdiskarna i Tyskland. Hon har heller inga möjligheter längre att publicera i sitt hemland, som hon lämnar 1935. Hon är en bruten kvinna. Sin sista tid tillbringar hon i Italien, en tillvaro präglad av sjukdom, ensamhet och ekonomiskt betryck. Hon

¹² Om Berends författarskap se Stephanie Günther, *Weiblichkeitsentwürfe des Fin de Siècle. Berliner Autorinnen: Alice Berend, Margarete Böhme, Clara Viebig*, Bonn: Bouvier, 2007.

¹³ Romanen översattes av Birgit Möller. Andra romaner av Berend som finns på svenska är Spreemann & Co, Stockholm 1921 (översättning av Tyra Hjelt); *Jungfru Binchen och de gamla ungarlarna*, Stockholm 1922 (översättning Vevi Franck); *Fru Hempels dotter*, Stockholm 1924 (översättning Jenny Juselius); *Enkla hjärtan*, Helsingfors 1925 (översättning av Inga Lindholm);

¹⁴ En utförlig bibliografi finns i Renate Heuer (red.), *Archiv Bibliographia Judaica. Lexikon deutsch-jüdischer Autoren*, Bd. 2, München, New Providence, London, Paris: K. G. Saur, 1993, s. 117 f.

avlider i april 1938 och begravs i Florens. Begravningsföljet består av två personer: dottern Carlotta och prästen.

Översättningen

Översättningar tenderar att förhålla sig till originalen som svart-vit-kopian till den färglagda bilden. Alice Berends översättning av berättelsen, som i hennes version fått epitetet roman, är inget filologiskt mästerverk. Ett antal mindre felaktigheter har smugit sig in i texten. I det svenska originalet hänger sig suputen John Brown, far till protagonisten Dick, i vedboden (s. 10). I den tyska översättningen sker det i "Waschboden" [torkvinden] (s. 6). Om John Brown heter det att han begravs "i ett särskilt hörn af kyrkogården, där maskrosorna fingo växa som de ville" (s. 12). Maskrosor har som bekant en negativ konnotation. De står för det ovårdade, det negligerade, det oönskade. I Berends text finns här inga maskrosor utan "Heckenrosen" [nyponbuskar] (s. 8).

Hela meningar eller delar av satser saknas då och då i den tyska texten. Ett exempel är att John Brown med sin barnaskara "uppfyllt den del av jorden, han i fordringsägarnas namn brukade kalla sin egen: den lilla trerumsstugan" (s. 11). I andra fall har översättaren reducerat satsers innehåll. John Brown karakteriseras på följande sätt: "[...] lugnet hade under hela hans lefnad varit något för hans personlighet fullkomligt främmande" (s. 11), vilket i Berends version blivit: "Und Ruhe war ihm zu Lebzeiten durchaus fremd" (s. 7).

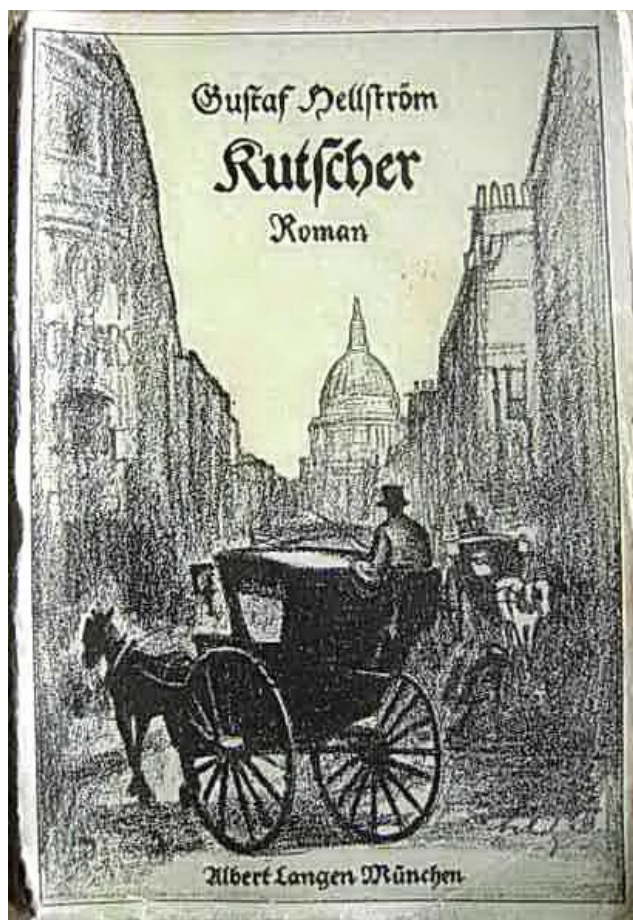
Ibland saknas inte bara enskilda uttryck i översättningen, även ordföljden är – utan tvingande nödvändighet – annorlunda: "John Brown tog steget in i det okända med en stank av alkohol kring sin kropp" (s. 10). I den tyska versionen får inte subjektet inleda satsen: "In einer Wolke von Fusel nahm John Brown den Weg ins Unbekannte" (s. 6). Hellströms metaforiska formuleringar saknas flera gånger hos Berend. Mary, Dicks blivande hustru, dansar på herrgårdens julfest. Hon roar sig kungligt: "Marys skratt tog lifvet af alla ljud. Ingen af dem som klädde väggarna rörde sig" (s. 23). Berends översättning lyder: "Marys Lachen ließ alles verstummen. Keiner an der Wand rührte sich" (s. 20). Ibland saknas metaforer som i originaltexten utvidgats till liknelser. Om karaktären Tommy heter det:

Tommys själ var bitter. Det var ej någon bitterhet som plötsligt brutit fram genom en stor upplevelse, ingenting likt det dolda källsprånget, som plötsligt springer upp till ytan, öfversvämmar, gör fruktbara marker till mader. (s. 72)¹⁵

¹⁵ Jfr *Kutscher*, s. 69: „Tommys Seele war voll Verbitterung. Es war nicht die Bitterkeit, die plötzlich durch ein großes Erlebnis ausbricht.“

En översättares kompetens måste givetvis även omfatta kännedom om den kulturella kontexten. Även här uppvisar översättningen smärre brister. Berend tycks till exempel inte ha haft kännedom om sällskapsleken ”Ett skepp kommer lastat”, som Hellström refererar till i en liknelse: ”Hviskningarna och de betydelsefulla blickarna började åter kastas fram och tillbaka som näsduken i skeppet är lastadt” (s. 22). I den tyska versionen är satsen reducerad: ”Man flüsterte und tuschelte von neuem über sie, man warf sich bedeutungsvolle Blicke zu” (s. 18).

Sammanfattningsvis kan sägas att även om Berends tolkning av Hellströms text inte lider brist på felaktigheter och reduktioner så är texten i sin helhet inte en förvrängning av originalet utan är att betrakta som en acceptabel återgivning. Betyget är godkänd, inte väl godkänd. Recensenten Kurt Münzers påstående att Berends översättning av romanen är mycket lyckad är en överdrift.¹⁶

Recensioner

Hellströms roman recenseras välvilligt i flera dåtida kulturtidskrifter. Hans förmåga till empati med sina romankaraktärer framhävs: ”Vi lär oss att se världen med deras ögon och det är det kulturellt värdefulla i denna bok”, skriver Hans Friedrich i tidskriften *Janus*.¹⁷ Även Martin Havenstein berömmar i *Preussische Jahrbücher* författarens förmåga till inlevelse och att han tar parti för sina kuskar. Men inte så, menar recensenten, att man kan tala om en socialistisk tendens. När man läst romanen, kommer man att verkligen se kusken man möter i vardagen: ”Kanske, kommer man att säga sig, är människan, som framför dig hanterar tyglar och piska, och som ingen brukar ge akt på, också en sådan Dick

¹⁶ ”Alice Berend hat den Roman [...] mit viel Sprachgefühl gut übersetzt”, Kurt Münzer, *Das literarische Echo. Halbmonatsschrift für Literaturfreunde*, 15 (1912), 13, s. 939 – 940, här s. 940.

¹⁷ ”Wir lernen die Welt mit ihren Augen sehen und das ist an diesem Buch das kulturell Wertvolle”, *Janus. Kritische Halbmonatsschrift für deutsche Kultur und Politik*, Nr. 8 (1912/13), s. 427 – 430, här s. 428.

eller Tommy, som Hellström skildrat.”¹⁸ Max Hochdorf beskriver boken i *Sozialistische Monatshefte* som ”en poetisk monografi med mycken charm”¹⁹, just därför att romanen inte förkunnar någon tendens. I *Das literarische Echo* anser Kurt Münzer att det verkligen är kuskars liv och leverne som Hellström beskriver. Men uppdelningen av romanens hjälte i tre karaktärer, menar Münzer, förstör bokens inre och yttre komposition, så att man inte kan tala om ett konstverk. Ändå ser han Kutscher som ”en behjärtad, fräsch och glädjande bok”²⁰ och det finns till och med moment där boken blommar upp till dikt. För Rolf Gustaf Haebler, som recenserar Hellströms *Kutscher* i *Die schöne Literatur*, är romanen genom sin skildring av tre kuskars livsöden i första hand en psykologisk bok. Den grundval som bokens tendens vilar på är för Haebler ”ödets ironi”.²¹

Meister Lekholm hat eine Idee

I det ovan nämnda brevet till Algot Ruhe i februari 1912 meddelar Hellström vännen att han skrivit ett förlagskontrakt med Langen på 5 år. Men Gustaf Hellströms relationer med den tyska bokmarknaden skulle inte fördjupas. Inga av hans andra böcker kommer ut i tysk översättning på förlaget Langen. Det skulle dröja hela tjugosju år innan ytterligare en bok av honom blir tillgänglig för den tyskspråkiga publiken. 1939 publiceras hans mest kända roman på förlaget Gustaf Kiepenheuer (Berlin) under titeln *Meister Lekholm hat eine Idee*. Att detta är möjligt i nazismens Tyskland beror troligen på att hans regimkritiska bok *Det tredje riket. Från Hitlerkupp till tysk folkenighet* från 1933 väckt en begränsad uppmärksamhet i det södra grannlandet.²²

Sigurd Rothstein

¹⁸ ”Vielleicht, so wird man sich sagen, ist der Mensch, der da vor dir Zügel und Peitsche handhabt und den niemand zu beachten pflegt, auch so ein Dick oder Tommy, wie sie Hellström geschildert hat.” – *Preußische Jahrbücher*, 149 (1912) s. 347 – 348, här s. 348.

¹⁹ ”Ganz ruhig geht diese Geschichte mit dem sozialen Grund dahin, sie verkündet keine Tendenz, und sie ist darum eine poetische Monographie von vielen Reizen.” – *Sozialistische Monatshefte*, 16.(1912), 3, s. 1455 – 1456, här s. 1455.

²⁰ “[...] ein herzhaftes, frisches und erfreuliches Buch”, *Das literarische Echo. Halbmonatschrift für Literaturfreunde*, 15 (1912), 13, s. 939 – 940, här s. 940.

²¹ *Die schöne Literatur*, 14 (1913), s. 97 – 99.

²² Tillsammans med andra recenserar Hellströms Tysklandsbok under rubriken ”Nationalsozialismus von Schweden aus gesehen” i tidskriften *Hochschule und Ausland. Monatschrift für Kulturpolitik und zwischenstaatliche geistige Zusammenarbeit* 12 (1934), 1, s. 69 – 71.

Synen på engelsmannen hos Gustaf Hellström och hans samtid

Det var mitt intresse för England som förde mig till Gustaf Hellström. Jag hörde någon säga att *Kärlek och politik* var den bästa romanen som skrivits på svenska om England. Hellströms alter ego, Stellan Petreus, flyttar in på ett ungarshotell i Hampstead och lär så småningom känna de övriga hyresgästerna – alla gentlemän, vilket innebär att de inte arbetar för sitt uppehälle utan föredrar att leva så gott det går på arv eller underhåll från en vittförgrenad släkt, eller i värsta fall på börsspekulationer. Dessa herrar kan knappast gälla för typiska engelsmän, för i så fall hade England aldrig blivit någon världsmakt. Hellströms mer generella syn på engelsmännen får sökas på annat håll. Uppsatsen ”Några ord om engelsmannen” skrevs ursprungligen för propagandaskriften *Det isolerade öriket* (1940) och finns återgiven i *Personligt*. Samlingsvolymen *Från redingot till kavajkostym* innehåller ytterligare material, företrädesvis under rubrikerna ”The little man” och ”Gentlemannen och gentlemanna-skolorna”.

Gustaf Hellströms samtid sammanföll i stort sett med den första hälften av 1900-talet. Han var arton år när seklet började och levde sedan fram till 1953. På den tiden var det allmänt vedertaget att det fanns nationalkaraktärer, d.v.s. att t.ex. engelsmän hade gemensamma karaktärsdrag som skiljde dem från andra folk. Vi präglas givetvis alla av den tid och det samhälle vi lever i, och på Gustaf Hellströms tid, då varje nation levde mer isolerat från omvärlden än idag, kunde säkert nationella särdrag uppstå. Det är inte nödvändigtvis genomsnitts-individens karaktär som utgör nationalkaraktären utan snarare hur ett folk uppfattas av sig själv och andra. Uppfattningen påverkas såväl av hur enskilda individer uppträder i vardagen som hur nationen som kollektiv agerar på världsscenen. Dessutom ingår ofta ett mått av rent önsketänkande. Nationalkaraktären blir en idealbild, mer eller mindre i samklang med verkligheten.

Gustaf Steffen, sedermera sociologiprofessor och socialdemokratisk riksdagsman, verkade i sin ungdom som Londonkorrespondent för *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* 1887-1897. I *England som världsmakt och kulturstat* (1898) gör han en tidstypisk analys av den engelska folkkaraktären. Han hävdar att det finns ett samband mellan ett folks karaktär och det klimat det lever under: ”England har ett grått, fuktigt, blåsig, jämnblitt klimat som avtrubbar sensibiliteten, gör humöret enformigt buttert och intelligensen ovig och suddig” (s. 321). Det skapar uthålliga, strävsamma och i hög grad praktiska, men fantasilösa medborgare. ”De egentliga engelsmännen, anglosaxarna, är ett starkt folk, armt på intellektuella och estetiska talanger. Deras dygd är en stark och redig karaktär” (s. 328). Mera talangfulla eller genialiska engelsmän är oftast av keltisk-skandinavisk blandras.

1900-talet inleddes för Englands del med det nesliga Boerkriget i Sydafrika 1899-1902, där det mäktiga imperiet sänks emot en primitiv liten bondearmé. Segern bärgades endast med hjälp av vad Liberalernas partiledare

kallade "methods of barbarism".²³ Kriget skadade engelsmännens självförtroende och åsamkade dessutom England en anseelig prestigeförlust runt om i världen. Detta skedde samtidigt som Englands ställning som ledande industrialnation hotades av både USA och Tyskland. Det England där Gustaf Hellström landsteg 1907 var därför ett land där den nationella självbilden stod under omprövning.

Under Boerkriget var historieprofessorn och högerriksdagsmannen Harald Hjärne den svensk som främst talade för Englands sak. Han hävdade att England var den enda av tidens stormakter som hade förmågan att sköta ett världsvälde, och detta berodde "i främsta rummet på själva det härskande folkets historiskt utbildade karaktär och egen inre samhällsutveckling" (*Engelsk imperialism och parlamentarism* 1940. s. 71).²⁴ Det låter nästan som ett eko av koloniministern Joseph Chamberlains konstaterande att "the British race is the greatest of governing races that the world has ever seen".²⁵ Det som framför allt väckte Hjärnes beundran var det faktum att det Brittiska imperiet var ett förbund av självstyrande kolonier under gemensam flagg. Att självstyrelsen enbart avsåg territorier med vit befolkning var inget anmärkningsvärt för tiden. Även färgade folk behandlades med viss respekt och tilläts behålla sin religion och sina sedvänjor, men det Hjärne tolkade som respekt upplevdes av många av de berörda som likgiltighet. Även kontinentaleuropéer brukade förvånas över hur totalt ointresserade engelska besökare tycktes vara av lokalbefolkningen.

"För det övervägande antalet svenskar framstod engelsmannen antingen som en rik turist, en något löjlig, men i grunden mänsklig Dickensfigur eller en guds-nådelig krämare" (*Personligt*, s. 90), berättar Hellström. Dåtidens Sverige var starkt tyskorienterat, och England betraktades i stort sett genom tyska glasögon. Enligt tysk vulgärpropaganda var England en simpel krämarnation som bara tänkte på profit. När Tyskland i det första världskriget kämpade för hela Europas sak emot det ryska barbariet, så föll England dem svekfullt i ryggen. Professorn i statskunskap Rudolf Kjellén var en prominent Tysklandsvän på den yttersta högerkanten. Han förklarade att England överhuvudtaget inte tänkte som en europeisk nation. De önskade bara lugn och ro och jämvikt i Europa så att de själva ostört kunde ägna sig åt sina lönsamma översjöiska affärer.²⁶ Uppfattningen om Englands opålitlighet var vida spridd i Europa. Man talade om det perfida Albion. Gustaf Hellström uttryckte sig mera finkänsligt

²³ Citatet "methods of barbarism" har jag hämtat från John Wilson: *CB, A Life of Sir Henry Campbell-Bannerman* (1973), sida 349. Citatet är så berömt att det torde förekomma i alla skildringar om England under Boerkriget.

²⁴ *Engelsk imperialism och parlamentarism* är en samling artiklar av Harald Hjärne från skilda tider.

²⁵ Citatet från Joseph Chamberlain har jag hämtat det från Bernard Porter: *The Lion's Share* (1975), sida 135, som är ett standardverk om imperiets utveckling.

²⁶ Uppgifterna om Rudolf Kjelléns tankar är hämtade från Annie Åkerhielm (red.): *En bok om England och dess undertryckta folk* (1918). Kjellén medverkar med ett kapitel rubricerat "England och Europa".

när han skrev att ”svårigheten att förstå engelsmannen och känna var och när han obevekligt drar gränsen har utgjort en av diplomatins största stötestenar” (*Personligt*, s. 94).

Trots den utbredda misstänksamheten emot England som nation, så fanns det många som lät sig bländas av den engelska överklassens livsstil och manér. Så även Gustaf Hellström när han skildrar Stellan Petreus ankomst till högreståndsförorten Hampstead i *Kärlek och politik*:

Gustaf Hellström i engelsk tweed-kavaj, läsande *All världens berättare*.

Det syntes på kläderna: männens gamla homespunkavajer, opressade byxor och tilltufsade slokhattar, kvinnornas tailor-mades i tweed och lågklackade promenadskor. Så nonchalant klädde sig bara engelsk överklass mitt i veckan, medveten om att den ställning man intog i samhället inte behövde framhävas genom dyrbara stoffer och elegant snitt för att framkalla den respekt man gjorde anspråk på. Det syntes också på gången och rörelserna, den sävliga spänstigheten hos jakthundar i gång eller kapplöpningshästar i skritt. Det syntes på ansiktena: vinden från hedar och jaktfält tycktes ännu sitta kvar i deras friska hy och friluftslivet spegla sig i deras öppna blick. (*Kärlek...*s. 32)

Som Hellström anmärkte i ett helt annat sammanhang: ”Engelsmannen besitter i en utomordentlig grad en egenskap som tysken i lika utomordentlig grad saknar, och den egenskapen är stil” (*Personligt*, s. 28).

Gustaf Hellström hörde till de lätt räknade svenska kulturpersonligheter som tog ställning emot Tyskland under det första världskriget, som han betraktade som ett krig mot preusseriet och dess ideal av järnhård disciplin och blind lydnad. Han uppehöll sig i Frankrike under krigsåren och skrev, såvitt jag vet, inget om England. Det gjorde däremot meningsfränden och författarkollegan Ludvig Nordström, som utkom med *Dödsfabriken Del England* (1918) efter en åtta månader lång vistelse i England och några veckor vid fronten i Frankrike. Trots den dystra titeln, tecknar han en idyllisk bild av krigets verklighet. ”Ute på själva slagfältet lunchade vi. Vi steg ur bilen och med några oexploderade granater vid fötterna mumsade vi sandwiches och drack rödvin” (s. 92). Attityden känns engelsk, och författaren hade mycket riktigt engelskt påbrå på mödernet.

Gustaf Hellström tillbragte cirka tolv år som *Dagens Nyheters* London-korrespondent, mellan 1907-1911 och mellan 1927-1935, och han borde ha lärt känna engelsmännen väl. Ändå skriver han i en *DN*-artikel 1932 att han aldrig tror sig ha mött någon typisk engelsman, och han tvivlar på att någon sådan existerar. Det som gör det så svårt är att varje engelsman bär inom sig både renässansmänniskans livsglädje och puritanens plikt känsla. Englands historia handlar om hur man har försökt förena dessa motsatser. Ibland har den ena dominerat, ibland den andra. En annan berömd Londonkorrespondent, Alf Martin, konstaterar mera prosaiskt att ”öborna kom nog redan under den tidiga imperietiden underfund med sin karaktärs explosiva art och hur hårt den behövde tuktas. Därför det myckna talet om ”self-control”, laganda och fostran till laganda” (*England trots allt*, 1979, s. 118).²⁷ Med andra ord, engelsmannen är till sin natur ett råskin, och nationalkaraktären formas genom uppfostran, men det kanske gäller om alla folk.

Det är just när det gäller uppfostran som England skiljer sig mest markant från det övriga Europa. Hellström berättar om det han kallar gentlemannaskolorna, på engelska ”public schools”, som är av staten oberoende internatskolor där Englands blivande styresmän fostras. Det var Thomas Arnold, rektor för Rugby School 1828-1842, som skapade den ideologi som kom att prägla dessa skolor och för en tid genomsyra hela samhället. Hellström förklarar hur Arnold ville förena de klassiska idealen, tapperhet, självbehärskning, rättskänsla och vishet med de kristna tro, hopp och kärlek (i betydelsen överseende, förlåtelse och gemensamhetskänsla). Därmed hade han, enligt Hellström, skapat ett mannaideal åt sitt folk. Karaktärsdaning blev viktigare än kunskapsinhämtning vid dessa skolor. Gentlemannaidealet uppfattades snart som ett självklart inslag i den engelska nationalkaraktären, och såsom en förebild för både hög och låg. Begreppet ”en engelsk gentleman” blev för många synonymt med ”en typisk engelsman”.

Svensk ungdom fick en initierad inblick i public-school-livet genom Louis de Geers Singletonböcker. Serien omfattade sju delar utgivna mellan 1929-1954. Författaren hade själv varit gymnastiklärare vid en public school i 13 år och kände miljön väl. Hans böcker beskrev svensken Gunnar Wigelius karriär som elev och sedan lärare vid Singleton, skolan vars motto lød: Vilken bracka som helst kan vinna ett spel, men det krävs en gentleman för att förlora det. Trots att ”Wajgilius”, såvitt man får veta, är ende utlänning bland eleverna, så finns där flera rötägg som inte lever upp till gentlemannaidealet, eller ”good form” som engelsmännen själva sa, men det avgörande var att renhårighet alltid triumferade till slut.

²⁷ Alf Martin verkade i London för *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* 1932-1962 och ungefär från krigsslutet fram till 1973 för Sveriges Radio.

”Handlingen är människans i längden sundaste sysselsättning”, fortsätter Hellström, ”och hennes själsförmögenheter och kroppskrafter bör utvecklas på ett sätt som bäst främjar handlingslivet. Handlingen är, till skillnad från tanken och känslan, samhällelig såtillvida som den på ett eller annat sätt kommer att beröra även andra individer än den handlande själv. Barnet och ynglingen måste därför läras att rent instinktivt anpassa sin handling efter omgivningen” (*Från redingot...*, s. 100). Vid gentlemannaskolorna skulle målet nås genom lagsporter och ett långt drivet självstyre bland eleverna. Det av Arnold omhuldade kristna inslaget tonades ned efter hand, och därmed hade man, enligt Hellström, funnit just den typ av man som bäst tjänade imperiets intressen. ”England kunde sända en tjuguarig som styresman över tusentals infödingar i en av imperiets avlägsnaste utposter, väl vetande att denne var en handlingskraftig och rådig gentleman” (*Från redingot...*, s. 102).

När engelsmannen handlar så gör han det på erfarenhetens grund. Han är konservativ i den meningen att han helst förlitar sig på det han vet fungerar, och han är obenägen att analysera som fransmannen eller generalisera som tysken. Istället möter han problem med en metod han själv kallar ”muddling through”, d.v.s. han improviserar sig fram. Den förvirrade insatsen under Boerkriget framhölls såsom ett exempel på denna ”metod”, som någon t.o.m. beskrev som ”den perfekta kombinationen av flexibilitet och planering”.²⁸ Attityden är ett utslag av det engelska amatöridealet; man skall vara allmänbildad och beredd att hugga in på det mesta, men man skall inte vara expert. En expert är inte en gentleman, såvida inte expertisen avser något rent hobbybetonat.

Bland de egenskaper som utmärker en gentleman nämner Hellström först självbehärskning, eftersom det är den egenskap hos engelsmannen som först möter främlingen i vardagslivet. Självbehärskning innebär att dölja sina känslor för omvärlden och visa upp en s.k. ”stiff upper lip”, men också att bevara lugnet i svåra situationer och att inte låta sig påverkas av med- eller motgång. Engelsmannens självbehärskning gränsar till artighet, säger Hellström, och att besvara omgivningen med sina innersta tankar och känslor betraktas närmast som en taktlöshet. Engelsmannen är därför reserverad i umgänget med andra, inklusive sina närmaste. Att förlora fattningen inför det oväntade är just vad man väntar sig av utlänningar, inte av engelska gentlemän.

Besläktad med självbehärskningen är anspråkslösheten, som hos engelsmannen bl.a. tar sig uttryck i en ovilja att framhäva sig själv. ”Tio års bekantskap med engelsmannen har lärt mig inse klokheten i att under ett samtal med honom misstänka honom för ett betydligt större mått av kunskaper och erfarenheter än han låter komma tillsynes”, skriver Hellström. ”Han hyser en instinktiv motvilja mot att briljera och visa sig ’duktig’” (*Från redingot...*, s. 40). Ett annat

²⁸ Yttrandet tillskrivs den liberale ekonomen J.A. Hobson. Se: Peter Mandler: *The English National Character* (2006), sida 178.

utslag av engelsmannens anspråkslöshet är förmågan att inte ta sig själv på alltför stort allvar. ”Humorn är engelsmannens sätt att se, det är hans världsåskådning”, skriver *Sydsvenska Dagbladets* mångårige Londonkorrespondent Johan Mortensen i *London av idag* (1926). ”Mitt i den allvarligaste situation, då allt synes förlorat, är engelsmannen i stånd att liksom höja sig över det hela och skratta åt sig själv och världen” (s. 136).

”Att vara gentleman innebär att vara trofast och rättskaffens, sannfärdig och högsinnad lika mycket som att visa tapperhet och mod”, skrev Hellström (*Personligt*, s. 98). ”Vad den private engelsmannens hederlighet och trofasthet beträffar, så har de vunnit internationellt rykte” (*Personligt*, s. 94). Som stöd för detta anför han att brott som förskingring och förfalskning är jämförelsevis ovanliga i England. Detta är i stort sett allt Hellström har att säga om engelsk hederlighet, som han i övrigt inte vill ifrågasätta.

Rickard Lindström var en socialdemokratisk tidningsman som tillbragte ett par år i England och beskrev sina intryck i *John Bull hemma hos sig* (1930). Han definierade gentlemannen som ”en människa som icke medvetet förfördelar eller sårar någon annan människa” (s. 207), och han fann att engelsmän hade lika svårt som andra att leva upp till idealet. ”Det förvånade mig”, skriver han, ”att det första råd jag fick av en erfaren svensk när jag kom till London var: Se upp i butiker och vid ekonomiska transaktioner i allmänhet! Här gäller det att vara på sin vakt om man inte skall bli lurad! Erfarenheten lärde mig att det goda rådet icke var malplacerat”, konstaterar han (s. 211).

Gentlemannaidealet tycks ha degenererat till att huvudsakligen avse de yttre manéren. Lindström citerar en mening ur Vita Sackville-Wests roman *The Edwardians*: ”Vi kanske inte har varit hederliga, men vi visste åtminstone hur vi skulle uppföra oss” (s. 207). Lindström berättar också om Lord Balfour, som enligt en sagesman var den av alla engelsmän som bäst motsvarade gentlemannaidealet. Vid Balfours död visade det sig att han, i syfte att kringgå ett led i arvsbeskattningen, testamenterat huvuddelen av sin egendom till brorsonen, medan den redan 77-årige brodern fick ärva titeln och platsen i överhuset. Arrangemanget var fullt lagligt men ändå inte vad Lindström hade förväntat sig av en perfekt gentleman.

Det är inte lätt att få något entydigt grepp om engelsmannen. Även efter en långvarig samvaro förefaller han svårförstådd och motsägelsefull, konstaterar Hellström. ”Han är en både-och-individ, realist och romantiker, oppositionell och laglydig, tolerant och principfast, behärskad och känslösam, självmedveten och självkritisk, enstöring och sällskapsmänniska, medgörlig och hård, långsam i att ta ståndpunkt men oryggligt fast i sitt beslut, bekväm men ihärdig och uthållig” (*Personligt*, s. 93). Man kan ju rent av börja undra om det finns någon engelsk nationalkaraktär!

Gentlemannaidealet levde dock kvar, men började ifrågasättas under mellankrigstiden. Det fanns inte längre plats för amatörism i det moderna samhället. Dessutom anklagades public schools för att motverka initiativkraft och moraliskt mod hos eleverna och istället uppmuntra konformism. ”Det har inte minst under de senaste månaderna sagts om engelsmannen att han är degenererad och att skulden till de katastrofala motgångar han nu fått kännas vid till stor del skulle ligga i de principer han företräder och de värden han söker upprätthålla just i sin egenskap av gentleman” (*Personligt*, s. 100). Så skrev Hellström 1940, efter den olyckliga inledningen på kriget.

Men nu började kriget mellan England och Tyskland hetta till, och det gällde att stå upp till försvar för det man trodde på utan hänsyn till eventuella tillkortakommanden. Nu gällde det inte bara en strid mellan två stormakter eller mellan demokrati och diktatur utan mellan två diametralt motsatta människotyper. På den ena sidan stod den nazistiska människotypen, ”tränad till okänslighet, uthållighet och underkastelse. Av honom krävs inte endast absolut lydnad utan också absolut tro” (*Personligt*, s. 103). Mot honom stod den engelske gentlemannen med sin alltigenom civila livsinställning, beredd att ännu en gång ”muddle through”. Hans idealsamhälle vilade på ”tolerans för oliktankande, likhet inför lagen oberoende av ursprung och ras, rättskänsla, religions- yttrande- och tryckfrihet”.

Gustaf Hellström hade lyckan att få uppleva hur hans ideal fördes till seger. Även på den svenska inrikesfronten kändes det säkert som en seger när Sverige vände kappan efter vinden. Gustaf Hellström hade stått rättvänd hela livet.

Trygve Lönn

Hellström-Nytt...

Årsmötet

Gustaf Hellström-sällskapet håller årsmöte söndagen den 22 april, klockan 15.00, i Gustaf Hellström-rummet på Kristianstads stadsbibliotek.

Hellströms många bostadsorter och nästan otaliga adresser avspeglas mer eller mindre tydligt i romanernas miljöer. Med hjälp av textavsnitt, kartor och bilder följer vi honom i spåren och gör några valda nedslag i framför allt Stockholm, London och Paris. Ciceron på resan blir Lennart Leopold, lektor vid Högskolan Kristianstad och ledamot av sällskapets styrelse.

Nästa medlemsblad

Medlemsblad nr 24 anknyter till Bengt Tomsons avhandling och har den preliminära titeln *Före Stellan Petreus*. Några av de tidiga novellerna kommer att ingå, exempelvis en om löjtnant Haartmans strängt hållne son Ernst.

Matsalskyparen, värmen och Marocko

Ett sommarkåseri från en kontinental badort

(Gustaf Hellström i *Dagens Nyheter* söndagen den 13 augusti 1911)

Fritz var matsalskypare i det tyska badhotellet där jag bodde. Bland annat hade han på sin lott att tre gånger om dagen utfordra mig jämte ett tjog andra människor, mest giktbrutna belgier. Han gjorde det till min fulla belåtenhet. Han gaf mig alltid de bästa bitarna af kycklingen, ankan eller gåsen, medan han med en likgiltig gest placerade prästnäsan på den konung Leopold-liknande belgierns tallrik bredvid. Ibland kunde han också hviska ljufva ting i mitt öra. Som t. ex. :

– Idag ha vi inte hummer inne. Det står inte på matsedeln. Men om herrn vill ha, så skall jag ställa om...

En annan gång var det kaviar, en tredje Strassburger gåslefver. Kung Leopold och hans vän vid samma bord, den belgiska öfversten – han hade samma martialiska utseende som hertigen af Luxemburg – hatade mig med allt större styrka efter hvarje ny måltid. Ibland frågade de Fritz om han inte hade hummer också för dem. Och Fritz svarade med den trovärdigaste min i världen:

– Herrn har särskildt beställt hummern.

Jag förebrådde honom ofta – naturligtvis efter måltiderna – hans brist på jämlikhetskänsla. Fritz svarade hvarje gång med en gåtfull gest, som bestod däri att han slog högra handens flata mot den vänstras knogar. Efteråt förklarade han att denna gest betydde detsamma som: dåligt folk, små drickspengar, ingen idé att vara filantrop.

Den 28 juni 1911 reste Gustaf Hellström brådstörtat till Aachen för att få akut behandling mot sin syfilis. (Se medlemsblad nr 17-18.) Tre dagar senare gick den andra Marockokrisen in i en akut fas – den så kallade Agadir-krisen. (Se bild och text på nästa sida.)

Fritz var hvad man kallar en smart kypare. Rapp och tyst i vändningarna, med frackskörten fladdrande efter sig som om de förgäfves vore ständigt sysselsatta med att försöka hinna upp honom. Han var vig i munnen, kunde, som det heter, slå käft med hvem som helst med en noggrann anpassning af skämtet, dess art och dess längd som

tydde på en instinktiv och skarp människoanalys. Han hade, trots sin ungdom – han kunde väl vara en tjugofem år gammal – sett

sig omkring litet hvarstans här i världen. Och af allt att döma med ögonen öppna. Han hade hundsvotterats som smörgåsnisse på en ölrestaurang i Köln, hade slafvat hos Lyons & Co i London, svettats på Coney Island utanför Newyork och gått igenom kyparakademien i Tyskland. (Hur vetenskapligt metodiskt ta inte tyskarna allt!) Han talade utom sitt modersmål engelska, franska och italienska. Han uppfattning af människorna var väl inte den vackraste. Han var sannerligen ingen filantrop. Lika för lika var hans princip i fråga om människorna. Inga onödiga steg för den som inte uppskattar dem i form af drickspengar. Han hundsvotterade nu smörgåsnissarna om möjligt värre än han själf en gång blifvit då han beklädde denna blygsamma syssla. Han svepte servetter om öronen på dem när han trodde ingen såg det, och han hade en rentaf akrobatisk färdighet att sparka dem i sitsen. Det var då som om hans ben förlängts till det otroliga eller som om hans fot varit en bumerang, som efter att ha träffat målet återvände till sin plats nedanför ankeln.

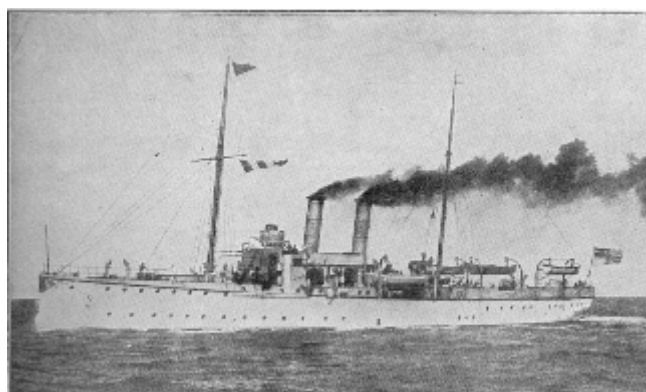
Fritz föreföll mig vara en vanlig framåtsträfvande smart kypare med en öfverhofmästarebefattning på ett bra hotell som det slutliga målet i kikaren. Knappast i något afseende skilde han sig från så många andra smarta kypare jag sett. Ej ens såtillvida att han ibland stal sig undan de knackande gästerna för att dra ett par halsbloss och slänga i sig ett glas öl i någon undangömd och mörk skrub.

Men plötsligt en dag undergick Fritz en förändring. Den kom samtidigt med krisen i Marocko. Det var som om han plötsligt blifvit Marockogalen. Han frågade alla gäster han kunde komma till tals med om de trodde det skulle bli krig. ”Jaså, inte. Ja, men jag har hört från en kamrat i ett annat hotell att en tysk officer sagt till en kokott, som de båda kända, att det skulle bli krig mellan Tyskland och England och Frankrike.”

– Är Fritz rädd för kriget?

Men härpå gaf Fritz inte något annat svar än en axelryckning och doft mummel, som kunde tydas ungefär som: satans Marocko!

Nu var det i och för sig knappast något märkvärdigt i att Fritz talade om krig. Det gjorde alla i hotellet då de inte talade om sina sjukdomar eller hettan. Men Fritz talade därom med ett särskildt upprördt och personligt tonfall. Det var som om den storpolitiska frågan på något sätt anginge honom personligen mer än alla andra tyskar. Så fort han såg två eller tre män sitta samman vid ett bord i hallen eller ute i trädgården, genast var Fritz där, stående bakom dem, och

Den tyska kanonbåten Panther, vars ankomst till Agadir den 1 juli 1911 ("Pantersprånget") gjorde den andra Marockokrisen akut. Bild från Wikimedia Commons

lyssnande till deras samtal. Han hade långa och häftiga argument med hisspojken, vars mening om Marocko tycktes vara i någon mån – hvilken vet jag ej – afvikande från Fritz. Han hade ständigt en eller två tidningar i frackskörtsfickorna, och han vecklade upp dem så ofta han kunde stjäla sig till några minuter. Han gjorde sig till och med besvär att dagligen springa upp till Brunnsparkens tidningskiosk för att köpa Daily Mail och Daily Telegraph.

Det låg något abnormt i detta Fritz' öfverdrifna intresse. Och med hvarje dag utvecklades det abnorma, blef till en konstant galenskap. Han upphörde att fråga om man trodde det skulle bli krig. I stället öfvergick han till att i långa sentenser tala tysk expansionspolitik, uttalanden i hvilka dag för dag återspeglade sig de inspirerade ledarna i några af de officiella tidningarna. Ur den cyniska och galghumoristiska matsalsvaktmästaren hade det plötsligt vuxit fram en renhårig pangermansk chauvinist. ”Vi tyskar, hörde jag honom en dag säga till portieren, vi tyskar äro en stor nation, den största och mäktigaste i Europa. Låt oss slå dem på käften hela högen!”

Gästerna på hotellet började alltmer sysselsätta sig med fallet Fritz. Hvari låg förklaringen till denna plötsliga förändring? Man gissade hit och dit. De flesta togo hettan som förklaringsgrund. En engelsman i hotellet bredvid hade ju blifvit galen af hettan för ett par dag[ar] sedan. Varför skulle inte då Fritz ha rätt att bli galen, han som måste vara i farten hela dagen?

Ibland kunde man se Fritz stå lutad mot en skuggig vägg, med händerna sammanknäppta framför sig, servetten hängande slappt i ena armhålan, med blicken långt, långt borta och då och då en skakning på hufvudet och ett besynnerligt leende glidande öfver läpparna. Så började han nervöst bita sig i naglarna, såg sig misstänksamt omkring, så att hvitögat glänste. Man började frukta att vansinnet skulle bryta ut i våldsamhet.

En glödhet kväll satt jag ensam ute i hotellträdgården. Det var redan mörkt. De andra gästerna hade gått och lagt sig. Själf satt jag och slöade. Då hör jag plötsligt gruset knastra under steg bakom mig. Jag vände mig om. Det var Fritz som kom. Han gick rakt fram till mig.

– Min herre, sade han, förlåt att jag stör! Men anser ni att England har någon rätt i att blanda sig i våra affärer i Marocko? Hvad ha engelsmännen med oss att skaffa?

Jag sade någonting om Algeciraskonferensen. Jag var nu fullt öfvertygad om att Fritz verkligen blifvit lös i hjärnan af hettan, öfverdrifvet nervös och att Marockoaffären på något besynnerligt sätt fastnat i hans hjärna enligt tidsassociationslagen. Marockokrisen hade utvecklat sig samtidigt som krisen i hans egen hjärna. Och så hade den bitit sig fast i honom, medan hjärnkontrollen försvagades. Jag nämnde, som sagdt, några ord om Algeciraskonferensen, men vågade ej direkt motsäga honom, då jag vet att man ej skall motsäga en dåre. Han kan nämligen plötsligt bli våldsam. Och en dåre är alltid starkare än den starkaste normala människa. Jag erinrade mig plötsligt en massa hemska

historier om våldsamma dårar som kastat sig öfver och dräpt oskyldiga människor, stuckit knifven i dem, strypt dem o.s.v. Det var kusligt.

– Algeciraskonferensen, sade Fritz, jag vet hvad den innehåller, punkt för punkt. Jag har tagit reda på den.

– Nå, då är det ingen idé att fråga mig om den, sade jag undvikande.

– Det har jag heller inte gjort, min herre, utan endast frågat om ni anser att England har något med Marocko att skaffa?

Jag ryste till ett slag. Jag såg i hans svar dårens logik, till det yttre fullt logisk, men vid närmare påseende gående i cirkel. Han *hade* verkligen inte frågat mig om Algeciraskonferensen, utan om Englands rätt eller orätt att ingripa. Men denna senare berodde i sin ordning af Algeciraskonferensen. Detta kunde han däremot inte inse. Han förskansade sig bakom sin första fråga.

– Om England har rätt? sade jag. Ja, jag vet verkligen inte.

Och för att lugna honom tillade jag:

– Hvad är er mening om saken? Fritz?

– Min mening är denna: åt helvete med engelsmännen! Slå dem på käften! Ni har lefvat länge i England, sir. (Han började plötsligt tala engelska.) Well, ni har lefvat där länge nog för att ha hört hundratals gånger uttrycket: förbannade tyskar! Öfverallt i England: förbannade tyskar, djäfla tyskar, skicka ut dem ur landet! Hvarför ska vi ha tyska kypare i engelska restauranger, när det finns så många engelsmän som gå omkring och svälta? Har ni inte hört det, sir? Hundratals gånger?

Jag instämde. Ty jag hade verkligen hört det hundratals gånger.

– Ja – – – ja – – –

Fritz snappade efter luft och började gestikulera vildt.

– Ja – – – ja – – – förbannade tyskar! Förbannade engelsmän! säger jag.

Förbannade engelsmän, som inte duga till kypare, inte vet hur man ska servera. Ha! Engelsmän, som gå och förakta alla utlänningar!

Han skrattade till ett slag, kom ett steg närmare och sade med låg röst:

– Jag ska säga er en hemlighet, sir. England går åt skogen snart. Men vi tyskar, vi gå framåt. Vi ha framtiden för oss. England – – – ha – – – slut!

Jag reste mig upp.

– Ja, god natt Fritz, sof godt!

Dagen efter fördes Fritz till hospitalet. Han hade varit inbegripen i en diskussion om Marocko med hisspojken, som skämtat och gjort narr af honom. I ett anfall af raseri hade han kastat sig öfver hisspojken, som räddats något så när helskinnad af portieren, hofmästaren och två sjukbärare, som händelsevis buro en gammal giktbruten gumma i en bår öfver hallen.

Det var hettan, sade herrarna som sutto samma kväll och svettades i hallen, slängda raklånga i korgfåtöljerna. Betänk, mina herrar, en hel vecka ha vi haft mellan 33 och 36 grader i skuggan. Låt oss be om litet regn snart!

– Ja, men hvarför just Marocko och England? undrade någon. Betänk, mina herrar, han yttrade aldrig ett enda ord om Frankrike! Och varför just politiskt vansinne?

Ett dussin axelryckningar och ett tjog:

– Tja, det är besynnerligt.

— — —

Men med Fritz' försvinnande, eller rättare internerande på hospitalet, kom förklaringen. Värden lämnade beredvilligt upplysningar till alla som voro intresserade. Han hade tagit om hand Fritz' tillhörigheter, bland dem en del bref han fått under de senaste veckorna, och öfverlämnat dem till hospitalsläkaren. Naturligtvis hade hettan gjort sitt till att förorsaka upplösningen i Fritz' hjärna. Den och en ej ringa portion ärftlig belastning. Men dessutom visade det sig att Fritz varit förlofvad med en ung engelska. Hennes anhöriga tycktes ha varit mot partiet, därför att Fritz var tysk och den lägre klassens engelsmän har en inrotad antipati mot tysken. Så hade Marockokrisen kommit. De anhöriga hade skrämt upp flickan med krigsrykten och framställt sådana frågor som dessa (de förekommo i hennes bref): Skall jag öfvergifva mitt land England, för min tyska fästman, då våra båda nationer råka i konflikt? Är det inte då min skyldighet att först och främst vara och känna som en engelska och inte som tyska? Ville han komma öfver till England och stanna där så länge att han kunde bli naturaliserad engelsman, så vare det händt. Dessutom hade Tyskland burit sig brutalt och rättslöst åt mot Englands allierade Frankrike o.s.v.

Det är, som bekant, lätt att framkalla till synes olösliga konflikter i ett enkelt hjärta, och enkelt hade tydligen flickans hjärta varit. Släktingarna hade tagit Marockokrisen till hjälp för att framkalla en brytning mellan de två och hviskat hennes öron fulla med storpolitiska konflikter. Hos Fritz å andra sidan hade nationalstoltheten plötsligt vuxit fram. All den smälek, alla de glåpord han fått smälta i England hade åter dykt upp i minnet. Han blef plötsligen pangermanen, som ville häfda sitt lands och sin ras storhet. Bland annat fanns i hans rum en lång skrifvelse, i hvilken han för flickan förklarade hur han *aldrig*, *aldrig* ville bli engelsman. Han föraktade engelsmännen, lika mycket som de honom. Men dessutom *visste* han att England en dag skulle nödgas stryka på foten för Tyskland. Ville *hon*, hans fästmö, däremot gifta sig med honom och bli tysk medborgarinna, så var så god! Fosterlandet före kvinnan!

Det ser ut som om Marockofrågan skulle få en fredlig lösning. Jag hoppas att Fritz' sjukdom snart också skall vara öfver och att han, när han åter släppes ut, förlofvar sig med en af sitt eget lands döttrar. Därigenom råkar han ut för en konflikt mindre i detta på konflikter så rika lif.

Kanske han då också uthärdar den svåra värmen.

Gustaf Hellström

Gustaf Hellström-sällskapets verksamhetsberättelse för år 2011

Styrelse

Styrelsens sammansättning har efter årsmötet den 10 april 2011 varit följande:

Disa Lundgren (nyval som ordförande) ordförande

Tomas Lidbeck (nyval) vice ordförande

Roland Persson kassör

Anders Bojs sekreterare

Lennart Leopold redaktör för medlemsbladet och hemsidan

Sigurd Rothstein ledamot

Den avgående ordföranden Sverker Oredsson avtackades på årsmötet av sin efterträdare Disa Lundgren.

Revisorer och valberedning

Till revisorer valdes Elsa Christersson och Britt-Marie Nordström. Valberedningen utgörs av Mona Haglund och Hans Holmberg.

Medlemmar och medlemsavgifter

Årsavgiften fastställdes liksom tidigare år till 100 kr för medlem och 50 kr för familjemedlem. Engångsavgiften för ständigt medlemskap är 2000 kr. På medlemslistan finns nära 100 namn.

Ekonomi

Inkomsterna för 2011 i form av medlemsavgifter var 6750 kr. Övriga inkomster: från *Sparbanken 1826* 4000 kr och från *Kristianstads kommun* 5000 kr. Totala inkomster 16 405 kr.

Utgifterna för 2011 var 9015 kr.

Medlemsblad, mötes- och informationsverksamhet

Medlemsblad nr 21 var inriktat på den unge snörmakaren Pehr Anders Lekholms deltagande i det dansk-slesvigska kriget 1848-1850 och medlemsbladet nr 22 på Gustaf Hellströms kontakter med den brittiske socialisten George Lansbury. Vid årsmötet 10 april 2011 talade Lennart Leopold om "Gustaf Hellströms Kristianstad i dikt och verklighet", med därtill hörande kartor och bilder. På höstmötet den 9 oktober talade Disa Lundgren om den kulturella gymnasistföreningen Athenaeum. Mellan dessa möten inföll Kristianstads Bokfestival med medverkan av sällskapet den 3 september med bokbord och bildvisning – det senare ett "litterärt strövtåg" under Lennart Leopolds ledning i regionmuseets hörsal.

Nya initiativ : Sällskapet har lanserat en idé att sätta upp litterära minnesskyltar, först och främst över Gustaf Hellströms miljöer i Kristianstad. Kommunen förefaller välvillig till medverkan. Likaså finns planer på att utarbeta en guide över Gustaf Hellströms Kristianstad. Ett vykort och en värvningsbroschyr har tryckts upp.

Styrelsen

För livets alla skeden...

Vi vill vara en vän för livet. Både i med- och motgång. Därför har vi egna specialister inom företag, aktiehandel, juridik, försäkring och Private Banking som kan hjälpa dig genom livets alla skeden.

Välkommen till en bank för livet!

Gustaf Hellström-sällskapet är ett ideologiskt fristående sällskap, som verkar för att lyfta fram Gustaf Hellströms litterära författarskap och journalistik. Sällskapet har sitt säte i Kristianstad.

Adress: c/o Lennart Leopold, Floravägen 74, 291 43 Kristianstad.

Mailadress: lennart.leopold@hkr.se

Hemsidans adress: www.gustafhellstrom.se

Styrelse: Disa Lundgren, ordförande, Tomas Lidbeck, vice ordförande, Roland Persson, kassör, Anders Bojs, sekreterare, Lennart Leopold och Sigurd Rothstein, ledamöter.

Hedersmedlemmar: Christina Hamrin, Hans Holmberg, Daniel Soutine och Bengt Tomson.

Ständigt medlemskap: *Kristianstadsbladet*

Medlemsblad: Lennart Leopold, redaktör.

Hemsida: Lennart Leopold, web-redaktör.

Medlemsavgift: 100 kronor för enskild medlem, 150 kronor för familj. Engångsavgift för ständigt medlemskap är 2000 kronor. Medlemsavgiften betalas på **bankgiro 5584-8147**. Glöm inte att skriva ditt namn och adress!

Sponsorer: Sparbanken 1826 och Kristianstad Bokhandel